

Kultur og tradisjon

Lofoten er kjent for natur, kultur og tradisjon. Lofotboka forteller om hendelser og mennesker i øyriket.

Årets Lofotbok er den 29. utgaven av årboka for Lofoten. I årets bok møter du telthandlerne i Stamsund, ustoppelige kvinnfolk på Røst, postkortsamleren i Digermulen og den siste ørnefangeren på Værøy.

Du kan lese om rasulykken på Steine, om kraftutbygging, gamle merkedager og striketradisjoner, veier og biler i Flakstad og om bygda Åndstad som ble borte – for bare å nevne noe.

Det er mye å oppleve i årets bok.

www.lofotboka.no

Lofotboka finnes selvsagt også på internett

ISBN 82-7952-012-0

9 788279 520122

Lofotboka 2007

Lofotboka -07

Årbok for Lofoten

Lofotboka –07
Årbok for Lofoten 29. årg.
8063 Værøy

Telefon: 760 95 448

Telefax: 760 95 484

Postgiro: 0540.03.88093

www.lofotboka.no

bestilling@lofotboka.no

dag@lofotboka.no

Redaktør: Dag Sørli, 8063 Værøy

Forside: Remi M. J. Eilertsen/stockshots.no

Produksjon: Lofotboka Forlag

Trykk/innbinding: Gummerus Printing Jyväskylä, Finland

ISBN 82 7952-012-0

Lofotboka -07

I ÅRETS LOFOTBOK FINNER DU:

<i>Jens A. Gjertsen:</i>	Bygda som forsvant	7
<i>Per-Kaare Holdal:</i>	Postkortsamleren fra Digermulen.	13
<i>Magnar Johansen:</i>	Fantasi på sokkel	18
<i>Odd Sørensen:</i>	Underslaget	24
<i>Gullik Maas Pedersen:</i>	Lysende historie i 100 år	32
<i>Nils Aagaard-Nilsen:</i>	Da vi rodde tel melkings	38
<i>Rune Kr. Ellingsen:</i>	Ustoppelige kvinnfolk på Røst.	43
<i>Elisabeth Johansen:</i>	Den store rasulykken	49
<i>Randi Bremnes:</i>	Om det å spille kontrabass	54
<i>Dag Sørli:</i>	Den siste ørnefangeren.	58
<i>Kjetil R. Arntsen:</i>	Mai 1940 – juni 1999.	69
<i>Ann Kristin Klausen:</i>	De gamle sjøvottene	74
<i>Dagmar Blix:</i>	Gamle merkedagar	83
<i>Halvor Gustavsen:</i>	Rasjoneringkortene, telthandlerne og julegrisen	90
<i>Ole Johansen:</i>	Veier og biler i Flakstad	97
<i>Ibenhart Johansen:</i>	Barndomsminner	105

*Det skjer raske
og store forandringer...*

Bygda som forsvant

Jens A. Gjertsen

Når du går i land på Ånstad er det bare vind og måseskrik igjen å lytte til. Men når du hører dragsuget ramle opp i fjæra, høres det av og til som mumlende stemmer fra en fjern fortid. Det er sagaen om det som var engang.

Mellom Å i Moskenes og Lofotodden, var det engang ei livskraftig bygd, som for lengst er forlatt og glemt av mange. Men det er rikelig av spor igjen som vitner om at det har vært mange bygninger og stor aktivitet på stedet.

Ånstad, med sin posisjon mot Vestfjorden, lå strategisk plassert for utror i den tid da man kun hadde båter for årer og seil, og som man kunne dra opp flofritt, når det krevdes. Det er ikke så

mange igjen som har minner fra den tiden det var liv og virke i bygda, men Kari Reielson, f. Husby, forteller det hun husker fra sine barneår på Ånstad.

Kari er født på Å, men ble som naturlig var, med på lasset da familien, utpå 1930 - tallet, kjøpte hus i den allerede fraflyttingstruede bygda.

Da hadde allerede besteforeldrene, Martha og Edvardt Husby, hatt mange år sammen der ute, mens det hos enkelte av beboerne var en gryende tanke om å flytte til lettere livsvilkår. For lettvinde arbeidsforhold kan det ikke sies å ha vært, uten strøm og telefon, og ikke minst mangel på havn for motordrevne skøyter.

En gang var det liv og virksomhet og godt å være her på Ånstad. Bildet er trolig fra tidlig 1900-tall.

Bildet har vi lånt av Snefrid Martinussen

Det nærmeste man kunne kalle en havn, var ei smal og grunn "kjeile" dannet av naturen inn i fjæra og som bygdas folk hadde gjort maksimalt ut av. - Lunner øverst i oppsettet, og vertikale glide-stokker lengre ut. Over lang tid var dette åtlegget brukbart for åttringer og fembøringer. Av og til dreiv det stokker og annet vrakgods av forskjellig slag inn i fjæra. Kari har også et vagt minne om en hendelse som gjorde inntrykk i bygda, da det kom rekende et lik inn i vågen. Mannen som folket fant var fra Kjerringøya, og var etter som folket på Ånstad fikk vite etter hvert, på tur heim med kull, da det rauk opp med uvær. Liket ble sendt innover til Moskenes, og mannen ble begravet der. Etter den hendelsen var ikke Kari noe glad for å vandre i rakfjæra.

Vekst og tilbakegang

Aanstad, eller Evenstad, som var stedsnavnet langt utpå 1900-tallet, var over lang tid bebodd av driftige folk som utnyttet det som naturen ga, vinter og sommer. En av dem som bidro til stor virksomhet i bygda, var Gjert Gabrielsen f. 1859. Han så muligheten av å etablere et fiskemottak, samtidig med oppsetting av rorbuer. Han investerte også i båter, flest åttringer, som da ble leid ut til tilreisende fiskere vinterstid. Også fra nabogården,

Kari Reielsen var bare 5 år da dette bildet ble tatt.

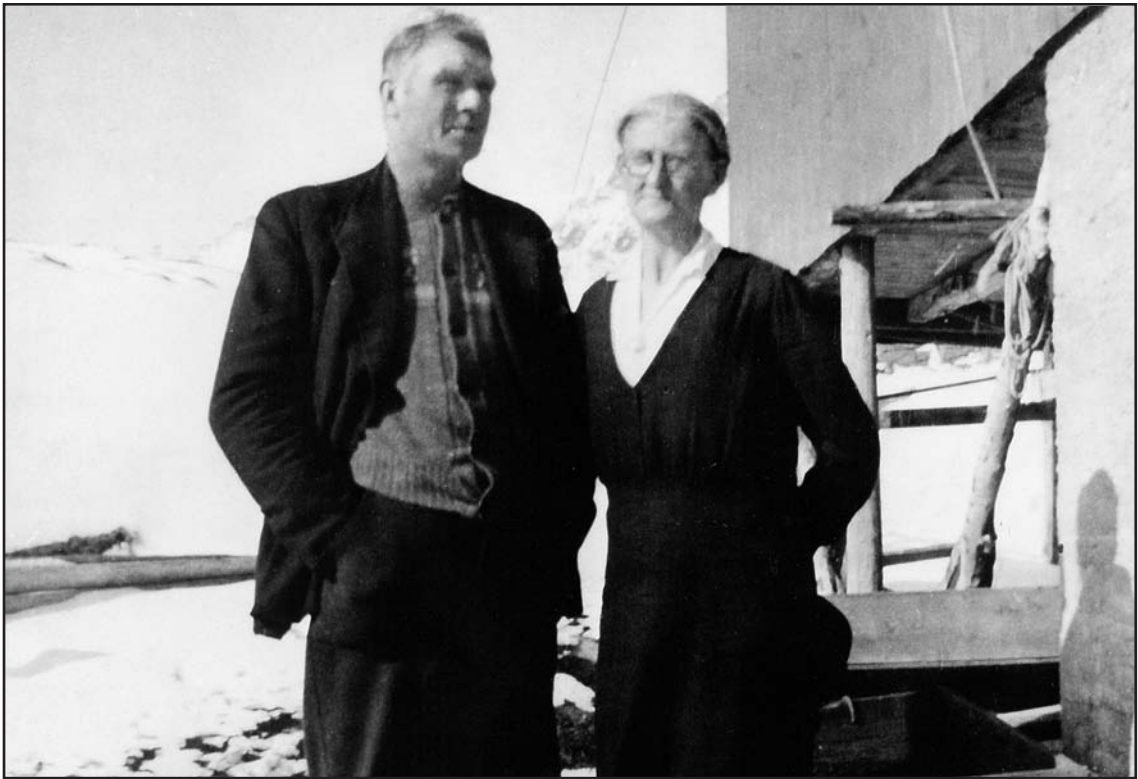
Tuv, litt lengre ut mot Lofotodden, kom fiskerne og leverte sin fangst. Dette gjorde at Ånstad ble regnet for å være et av de betydeligste fiskeværene i Vest-Lofoten, ved århundreskiftet. (1890 til 1915)

Men denne virksomheten gikk etter hvert tilbake, i og med at båtmotoren ble mer og mer akseptert blant fiskerne i Lofoten. Motorskøytene trengte mer sjø under kjølen, og kom seg av den grunn ikke opp der robåtene før hadde landet sin fangst. Dermed ble det som før brakte arbeid og næring på Ånstad, landet på Å eller Sørvågen. Tilbakegangen for bygda ble merkbar, folk ble eldre, og barnetallet sank dramatisk.

Vekst og ...

Allerede i 1801 viser folketellingen at det bodde tre familier på det gamle Evenstad. Etter hvert som årene gikk, kom det flere til, og i 1875 var folketallet steget til førti personer.

Peter Berg står på den tid oppført som selveier, gårdbruker og fisker, og førte etter den tids målestokk "stort hus". Han hadde foruten kone og sju barn, også tre tjenestegutter og to tjenestepiker. I fjøset sto det fem kyr, fire kalver, trettien sauer og seks svin. Videre utover mot århundreskiftet kom også Gjert Gabrielsen og etablerte seg. Dermed ble det enda mer

liv og røre i bygda. Han bygde "væreierbolig," og butikk. Og siden barnetallet økte, ble det også bygd skolehus. For barn og foreldre var det uten sammenligning forøvrig, et av de beste tilbud i bygda. Utpå 1900-tallet gikk barnetallet nedover, og skolehuset ble revet og flyttet til Kirkefjord. Der ble det oppført som privathus. Da motorskøytene kom, ble det satt frem krav om postforbindelse, og Ole Olsen fra Helle var en av dem som fraktet post og varer til bygdene ut mot Moskenesstraumen. Ikke alltid var været såpass brukbart at det lot seg gjøre å ro ut for å ta i mot det som kom med "postskøyta". Vanskeligst var det når været sto på fra syd og sydvest.

Edvardt og Martha Husby var ett av de strevsomme ekteparene som bodde i den vesle bygda Åndstad eller Evenstad.

Det daglige brød

Dyr på båsen, poteter i jorda og fisken i havet. Det var den basis hver familie i bygda baserte sin eksistens på. Området var oppdelt i eiendommer, der hver og en gjødslet og stelte sin jord. Men også fjellslåtten ble tatt i bruk for å spe på med fôr til dyra.

Det vanligste var en til to kyr og noen sauer til husholdningen, og det kunne være stridt nok å skaffe for, selv om ikke buskapen var større.

Det falt nok i kvinnfolkas lodd å bale med det meste i dagliglivet. Ikke minst på vinteren. Det var å bake hvert brød og strikke hver lest. Og dyra i fjøset skulle stelles. Mannfolka stelte med sitt i bua og på sjøen, og etter hvert som motorskøytene ble flermannseie, var utror og fiske hverdagens syssel. Når så uvær og tungt hav gjorde landingsforhold umulig, var det bare å ta veien østover til Å eller Sørvågen. Da var det tungt for dem som sto igjen på Ånstad å se båtene forsvinne. Erfaringen til folk i bygda var jo at ofte kunne det gå mange dager før været bedret seg, og skøytene vendte tilbake. Men regelen var at ett av karfolkene var hjemme til hjelp om det skulle skje et eller annet. Det hendte til og med at flere ble matlause i uværperioder. Men da

delte de som hadde noe, så langt det rakk. Under en sånn periode rak det engang i land ei tønne, og til alt hell; tønna var full av spekesild. Den kom godt med når mid-dagsmat skulle serveres.

Ånstad var i " sommerbruk " hos de mest standhaftige, både sist på 1930 - tallet, og under krigsåra. Da var det å ta kua, sauene og brenselkomfyren i skøyta å gi seg i veg.

På den måten holdt eierne i hevd et kulturlandskap som hadde vært en boplass for så mange. Nå gror det over i de gamle tufter på Ånstad. Men ennå finnes det minner hos noen av dem som i barneår opplevde somre i solskinn i ei for lengst fraflytta bygd.

*Han samler på
Raftsundet...*

Postkortsamleren fra Digermulen

Per-Kaare Holdal

Geir Svendsen er fra selveste Digermulen som ligger i sørenden av Raftsundet, på Hinnøya, Norges største øy. Han er født i 1953 og da han vokste opp hadde Digermulen både butikk, posthus, telegraf og ekspedisjon. Lokalhistorie fikk han interesse for da han som barn kunne delta og lytte til de mange samtaler i et miljø som bestod av alle generasjoner. Kontakten med de gamle historiefortellerne på krambua i Digermulen skapte nettopp den historiske interessen for sitt lokalområdet.

Selv om Hinnøya er delt mellom flere regioner og kommuner, har Digermulen alltid vært regnet med til Lofoten. På grunn av naturforholdene er gjennomsnittstemperaturen ca. 2 grader høyere

enn i Lofoten forøvrig. Dette slår igjen ut i en svært rik vegetasjon. Fjellene i Raftsundet hører med blant de 4 eldste bergartene i verden, Raftsundmangeritten er ca 3,5 milliarder år gammel.

21. juli 1889 kom den tyske Keiser Wilhelm II på sitt første besøk til Digermulen. Han legger med dette besøket grunnlaget for lofotturismen og gjør Digermulen og Raftsundet kjent langt utover Norges grenser. I årene som fulgte besøkte keiseren ofte Digermulen. Hovedmålet var alltid å bestige den 350 meter høye Digermulkollen. Digermulen og Raftsundet ble et attraktivt besøksmål for den bemidlede turistgruppe.

Theodor Kittelsen skrev om Raftsundet da han var der: «Det er et Billede fra en Eventyrfantasi, her må Stedet være, der

*Bildet over er utgitt av Hamburg
Amerikalinjen, datert 1908,
originalfargefoto.*

Prinsessen blev bergtagen.» Han lagde også kunst fra Raftsundet. Postkort fra begynnelsen av forrige århundre (Start ca 1890).

Geir Svendsens samling av postkort fra Raftsundet er helt unik i nasjonal sammenheng. Samlingen nærmer seg 200 forskjellige og spenner fra slutten av attenhundretallet til slutten av nittensekstiaårene. Kortene er i mange teknikker, svart-hvitt, kolorert, og han har til og med fått tak i to fargefotokort fra 1906 og 1908. Det var ikke mange som visste at fargefilmen var oppfunnet den gang. Hans samlinger er også etterspurt og blir vist

på forskjellige utstillinger, bl.a. på årets ”Kystens Dag”.

Kortene har han for det meste kjøpt på auksjoner på internett, mange fra utlandet, USA, Tyskland, Russland osv. Det var en stor overraskelse at det fantes så mange forskjellige kort fra et lite sted i Lofoten. Dette viser imidlertid betydningen av turiststedet Digermulen helt opp til siste verdenskrig.

Geir Svendsen mener at å ta vare på gamle bilder og postkort er å ta vare på

Geir Svendsen t.h. har en unik samling postkort fra Raftsundet – og spesielt fra Digermulen.

Foto: Per-Kaare Holdal

fortida. Bildene er det eneste vi har som kan fortelle oss om kulturlandskapet som det var i gammel tid. De forteller også om de store begivenheter. Nylig fikk Geir Svendsen tak i et kort som var stemplet 12. juli 1906. Og på dette skriver avsenderen at "i dag er jeg hjemme og keiseren er i Digermulen". Dette er et bidrag til både Norges og Raftsundets historie. Geir Svendsen mener at det må være noe spesielt med at et så lite område har så rikt

Digermulen. Maleriet er fra ca 1880. Kortet viser "Fürst Bismarck" i Digermulen og er fra 1906. Det må være et av de aller første fargefotografiene fra Lofoten. Det er som vi ser ikke fargelagt, og er påtrykt "Naturfarbeaufnahme".

En akvarell fra Osen i Digermulen, en av personene på bildet er trolig Karine Jensen fra Osen

bildemateriale som Raftsundet. Nå er samlinga hans kommet opp i nærmere 200 kort, og han venter ennå flere.

Geir Svendsen har også begynt å samle gamle reisehåndbøker og cruisebrosjyrer med tilknytning til Raftsundet, og det har vist seg å være et stort samlingsområde. Her kan en lese beskrivelsene av Digermulen som et sted med en spesiell skjønnhet, der allting er rent og vakkert, der ungene alltid er blonde og høflige. De gamle reisebeskrivelsene forteller også at ingen steder har man sett så pene jenter som i Digermulen! Det er som det skulle vært skrevet i dag.

*Naturen kan by
på det meste...*

Fantasi på sokkel

Magnar Johansen

I vinter gikk Alf Aanes i kompaniskap med naturen og forfatter og nabo i Stamsund, Pål Eikås. Resultatet ble en spesiell utstilling: «Naturens underlige former», med figurer formet av vær, vind og sjø. Ledsaget av et hefte med fantastifulle assosiasjoner til hver enkelt figur fra Eikås sin humoristiske penn.

- Jeg syntes figurene var så spennende at jeg hadde lyst til å vise dem fram. Men uten hjelp fra Pål Eikås ville det neppe blitt noen utstilling. Kombinasjonen ble bra, synes jeg. Jeg har bestandig likt å gå i fjæra. Med storhavet som nabo var det bestandig noe å finne, sier Alf Aanes.

Vi sitter i kjellerstuen hos den tidligere formingslæreren ved Svarholt skole i

Stamsund. Rundt om i rommet står trefigurer som en gang har vært en del av en båtkjøl, et dekk, et spant eller styrehuset. Hva vet vi? Alf Aanes henter entusiastisk fram den ene etter den andre.

Fjæresteinene er ingen ukjent tumleplass for en som er oppvokst på Sandland i Vest-Finnmark, og med Lophavet som hyppig leverandør av rakved. Noen av figurene har han tatt med seg etter ferieturer på fødestedet. Andre har han plukket i Stamsund. Etter hvert som figurene har kommunisert med fantasien, kom ideèn om å stille dem ut sammen med egne malerier og grafikk.

- Hva synes du denne ligner på? Det første som slo meg var at dette måtte være

en oberst. Se på hånden som gjør militær honnør. Ser du?

En original som samler rakved og framstiller det som kunst? En fantasifull pensjonist som vil stikke seg fram? En artigkar som setter markspiste trestykker på sokkel i stedet for å stikke dem i ovnen? Fantasifull, ja visst. Men det er ingen nybegynner i kunstfaget som årets Lofotbok vier plass. Finnmarkingen har deltatt flere ganger på landsdelens hovedutstilling, «Nordnorsken», med maleri og grafikk. Han har hatt egne utstillinger og

Alf Aanes og Pål Eikås gikk i kompaniskap om en spesiell utstilling: «Naturens underlige former», med figurer formet av vær, vind og sjø- og med tekster av Pål Eikås.

Foto: Magnar Johansen

stilt ut sammen med andre kunstnere.

Han har vært lærer i det som het Barnekunstsolen i Vestvågøy (nå Kulturskolen). 68-åringen har faglærerutdanning i forming, interiørarkitektutdanning og svennebrev i møbelsnekkerfaget.

*Kong Ener den Eneste
og Kong Pretty den Peneste.*

*Kong Verdig av Vreden
og Kong Surpeis av Gleden.*

*Kong Fedon Den Feite
og Kong Bædi På Beite.*

*En Rockekonge med Kongelig Rock.
Kinesisk Konge av Nudler med Lokk.*

*Kong Ditt og Kong Datt.
Kong Hemul Hattifnatt.*

*Jeg vil også være i Kongelig Lag
og er Konge av Dagen i Dag.*

-Har du hørt hva de sier om det med syklene?

-Nei, hvilke sykler?

-De der nede i Kina, i Peking.

-Å, er det noe spesielt med syklene i Kina?

-Det er ni millioner sykler i Peking.

Det er sant!

-Å, dæven, det var ganske mange, det. Tro

hva de skal med alle de syklene?

-Det forstår du vel, byen har jo tjuesju millioner innbyggere, for i svarte!

-Og da blir det tre på en sykkel. Perfekt!

I Kina har de jo lov til å få bare én unge, og så sykler gubben rundt med kona bakpå, og hun har ungen i et knytte på ryggen, de har snåle basthatter og han har ei lang stang som balanserer over skuldra og bærer riskoker og en kvitrende kanarifugl i bur og med ei hand på styret smiler gubben det skjeve smilet sitt, og byen er full av plingende bjeller på sjanglende sykler og på fortauets gamle kjerringer på en fot og skyggebokser, men det er i grunnen en ting jeg gjerne skulle ha svar på og det er om noen vet hvor mange sparker det står utenfor Nøden i Honningsvåg.

*jeg liker best
det språket
som aldri stilner*

*kan du ane
vindens grammatikk
overordnet
fjell og hav*

Han har grafikk-kurs, og flere kurs i forming og kunstfag. I 1993 fikk han Vestvågøy kommunes kulturstipend som han investerte i en grafisk presse.

- Jeg arbeider stort sett figurativt, og lager bilder som det er lett for folk og identifisere seg med. Å arbeide med både maleri og grafikk er givende og interessant, men forskjellig. Det liker jeg, sier Alf Aanes.

Den pensjonerte formingslæreren er et verbalt menneske. I vårnatten forteller han frodig om oppveksten, om en gevinst som gjorde det mulig å sette seg på skolebenken, og om veien mot lærerjobben han fikk i Stamsund i 1964. Han kom til fiskeværet i Lofoten første gang 20 år tidligere - som evakuert syvåring fra tyskernes herjinger.

- Vi reiste tilbake rett etter at krigen var slutt. Jeg drev sommerfiske hjemme for å skaffe penger til å gå videre på skole. Jeg

hadde ikke lyst til å bli fisker, og passet kanskje ikke til det heller.

På veggene i arbeidsrommet henger en liten del av produksjonen. Alf Aanes understreker at kunsten er hobby. En hobby som blir mer og mer kjær. Den spreke pensjonisten sykler eller går på ski en time hver dag før han begir seg ned til penslene eller den grafiske pressen.

- Jeg vil at bildene mine skal fortelle noe som folk kjenner seg igjen i. Her har vi «Tungeskjærer», her er «Seifiske». Motivene henter jeg fra nærmiljøet, fra kaia, båtene, havet og fjellet. Hva er vel bedre enn å gå langs kaia og fange inn stemninger, og så prøve å uttrykke dem i et bilde? Det gir meg mye å lage bilder. Det er en viktig del av livet mitt, sier Alf Aanes og lurert på om ikke jeg også synes at elgen han fant i fjæra er en makeløs skulptur fra naturens hånd.

*I ”Oppsynet”
skjedde det utenkelige...*

Underslaget

Odd Sørensen

Lørdag den 4. oktober 1930 blei oppsynssjef, overrettssakfører Halvor Strandrud arrestert, sikta for underslag fra Oppsynet, ”Lofotfiskernes Selvhjelpskasse”, og private bo av nesten 60 000 kroner til sammen. Tilsvaret 1,659 mill. NOK 2005.

Svolværs befolkning blei oppskaka av denne triste meldinga som slo ned som lyn fra klar himmel. Folk undra seg over hvordan det kunne henge sammen at denne vel ansatte offentlige tjenestemannen kunne begå underslag, og stjele penger fra statens Fiskerioppsyn som han var satt til å lede. Til overmål hadde han svindla til seg midler fra trengende fiskerfamilier.

Oppsynssjef Strandrud blei arrestert og innsatt i Kabelvåg hjelpefengsel,

sikta for underslag av omkring 60 000 kroner. Strandrud hadde overalt vært vel ansett, og folk stilte seg derfor helt uforstående til det som hadde skjedd. Det kom en byråsjef fra Statsrevisjonen oppover til Lofoten, samt en bokholder fra Fiskeridirektoratet i Bergen. Oppsynssjefen fikk antakelig mistanken retta mot seg etter flere klager, spesielt fra misnøyde fiskere, men også fordi regnskapene for ”Lofotfiskernes Selvhjelpskasse” ikke var blitt revidert etter 1925.

De to utsendte kontrollørene brukte en uke på å finne ut hva som var galt. De fant at det var underslag fra ”Lofotfiskernes Selvhjelpskasse” med 10 220,60 kroner, 43 500 kroner fra Oppsynet og 5 000

Halvor Strandrud

Tegning: Hege K. Sørensen

kroner fra 2 private konkursbo som han hadde bestyrt.

Underslaget hadde foregått over flere år, og Strandrud satte seg straks i bevegelse for å reise midler til å dekke underslaget. Da dette ikke lyktes ham innen fristen, meldte han seg selv til politiet lørdag ettermiddag den 4. oktober 1930. Han blei omgående satt i varetekstarrest i Kabelvåg hjelpfengsel.

Den 7. oktober meldte Lofotposten at det var avsagt fengslingskjennelse, i første omgang for 1 måned.

I forhøret Strandrud hadde vært gjennom erklærte han at han ikke kunne gi

en muntlig forklaring på hva pengene var brukt til, men at han sammen med departementets folk ville gå gjennom saka, og deretter komme med en skriftlig redegjørelse til politimesteren i Lofoten og Vesterålen.

Underslaget vakte, som rimelig var, stor oppsikt over det ganske land.

I anledning ryktene om at Strandrud som oppsynssjef skulle ha unnlatt å levere regnskap de siste 3 åra, uttalte byråsjef Walnut på Aftenpostens henvendelse at det ikke var riktig. Oppsynssjefen hadde avlagt regnskap. Derimot vet man, ifølge herr Johannessens rapport, at regnskapene for "Lofotfiskernes Selvhjelpskasse" ikke var revidert av dommeren og tillitsmenn for fiskerne, som påbudt i statuttene for "Selvhjelpskassa".

Den 21. oktober var statsadvokat Høyér, som ledet undersøkelsene i denne vidløftige underslagsaka, kommet til Svolvær. Herr Johannessen, kassereren som var sendt oppover fra Fiskeridirektoratet i Bergen for å gjennomgå fiskerioppsynets regnskap m.v, var etter hvert ferdig med oppgavene sine, og reiste tilbake til Bergen den 21. oktober.

Den 23. oktober 1930 skreiv imidlertid Lofotposten mer om oppsynssjef Strandruds underslag.

Avisa skal ha henvendt seg til statsadvokaten under hans opphold i Lofoten, for å få flere opplysninger om det store underslaget, men han ønska ikke på daværende

tidspunkt å uttale seg nærmere om saka.

Derimot opplyste statsadvokaten at det nå skulle sendes inn begjæring om åpning av rettslige forundersøkelser mot overrettssakfører og oppsynssjef Strandrud i Lofotens Forhørsrett. Han ville bli sikta for underslag og utroskap som offentlig tjenestemann, da han hadde tilvendt seg midler fra:

1. Oppsynets beholdning, ca 43 500 kroner.
2. "Lofotfiskernes Selvhjelpskasse", ca 10 000 kroner, samt uberettiga disposisjoner av en del av kassas midler.
3. To konkursbo, som han var bestyrer for, ca 5 000 kroner."

Lofotposten antok at underslaget i "Lofotfiskernes Selvhjelpskasse" med sikkerhet ville bli dekt inn av staten, slik at "Selvhjelpskassas" betydningsfulle virksomhet for uheldige Lofotfiskere ikke ville bli hemma på grunn av dette dumdristige og simple underslaget.

Strandrud har tilstått å ha underslått de forannevnte beløpene. Sakførerkontorist A. Dybvik og forhenværende sakførerkontorist, herredskasserer I. Steinkjønli, Kabelvåg, blei oppnevnt som sakkyndige til å gjennomgå Strandruds forretningsførsel som sakfører.

Ifølge polititidende var Halvor Strandrud født i Tinn i Telemark den 7. oktober 1895. Han var 176 cm høy, blondt hår, blå øyne, og spinkel legemsbygning.

Det er foreløpig uklart når dommen falt, men han blei satt inn til soning på Botsfengselet den 24. april 1931, og så slapp han ut på prøve den 3. februar 1932. Da oppga han at han skulle bosette seg i Oslo.

Ifølge publikasjonen "Medlemmer av den Norske Sakførerforening" pr. 2. juli 1950, opplyses det blant annet at Strandrud var sønn av gårdeier Tore Strandrud og Birgit Sønstegård i Tinn i Telemark. Han hadde ex. art. 1915, og juridisk embetseksamen våren 1921.

Han var dommerfullmektig ved Salten sorenskriverembete 1921-22, og ved Lofoten sorenskriverembete 1922-24. Fullmektig hos overrettssakfører E. Borgen, Kabelvåg 1924-26. Overrettssakfører 1936, eget kontor fra 1945, adr. Hvalstad. Han var hjelpe-dommer ved Lofotfisket 1923. Oppsynssjef ved Lofotfisket 1924-30. (Hvor han blei avsatt 1930)

Han starta i 1933 domssamlinga "Retten gang", som han seinere har utgitt. Han blei gift 1925 i Vågan med Elly Nikoline Hornes, og hadde 2 barn.

Det juridiske fakultet gir noen korte biografiske opplysninger om Strandrud som er henta fra "Studenten fra 1915" utgitt i 1965, og "Medlemmer av den Norske

Lofotfisket går mot slutten. Men utbyttet kunne være ujevnt fordelt.

Foto fra boka "Lofotfisket"

sakførerforening" 1. juli 1950, utgitt 1951.

Blant annet skrives det at han var gift med Karin Unni Bratli, at han hadde eget kontor fra 1945, og var sekretær og senere konsulent i Erstatningsdirektoratet, deretter blei han sekretær og konsulent i Rikstrygdeverket, men opplysningene om at Strandrud hadde sittet inne på Botsfengselet for underslag av betrodde offentlig og private midler er ikke kommet med der.

Hvordan kunne så Strandrud som oppsynssjef svindle til seg midler fra de trenge og uheldige fiskerfamilier?

I følge korrespondanse i Lofotoppsynets arkiv ved statsarkivet i Trondheim, kan man finne brev fra fiskere som etterlyser svar på sine søknader om bidrag fra "Lofotfiskernes Selvhjelpskasse". Enten i forbindelse med tap grunnet sykdom, havari, eller det var enker som søkte om bidrag i forbindelse med at ektemennene hadde dødd av sykdom eller hadde forlist og satt livet til.

I alle år siden Selvhjelpskassa blei stifta hadde det vært inntatt regnskap fra "Kassa" i oppsynsberetningene som blei utgitt og utdelt til fiskerne hvert år. I tillegg var det opplysninger om hvem som var valgt ut som tillitsmenn for fiskerne i de forskjellige distrikta. Disse tillitsmennene sammen med Oppsynssjefen danna styret i "Kassa".

Det var styret som behandla søknadene fra fiskerne, og på denne måten hadde fiskerne en viss kontroll med hvem som fikk innvilga sine søknader. Hvis fiskerne ikke var fornøyd med behandlinga, kunne de slå opp i oppsynsberetninga for året det gjaldt og se hvem som var tillitsmann i deres distrikt, og så ta kontakt og forhøre seg nærmere med vedkommende.

Men fra 1924 skjedde det noe.

Oppsynssjef, overrettssakfører Borgen blei syk, og hans fullmektig, overrettssakfører Halvor Strandrud blei konstituert som oppsynssjef. Han overtok også oppgaven med å levere stoff til årsberetninga. I og med dette forsvinner oversiktene over tillitsmennene i Selvhjelpskassa fra oppsynsberetningene fra 1925.

Regnskapet i beretningene for "Kassa" blir også sløyfa, og dermed forsvinner også oppgavene over hvem som har fått erstatninger. Hvem som har ansvaret for denne omlegginga er ikke godt å si, men det er enten utvalgsformann og redaktør av beretninga Andersen-Strand, eller så er det Strandrud. Men uansett er resultatet at fiskerne mister mye av kontrollen med hva som skjer i Selvhjelpskassa, og Strandrud får derved lettere spillerom for å gjøre sine finurlige utspill og dumdristige forsøk på å fralure fiskerne deres sårt tiltrenge midler.

Tørrfisk på hjell.

Foto fra boka "Lofotfisket"

*Sjarkfiskere på vei ut av havna på Værøy.
Foto fra boka "Lofotfisket".*

En del av korrespondansen indikerer at Strandrud tok med søknadene i styremøtene og fikk dem behandla, så kunne han ta ut pengene av banken for offisielt å sende pengene til søkerne.

Kua svelt, mens gresset gror

Når Strandrud kom tilbake på kontoret sitt kunne han skrive til søkerne om at det eventuelt var innvilga et beløp til dem, men at det var tvil om medlemskapet. Søkeren blei så bedt om å dokumentere at han var medlem. For de fleste søkere var ikke det så enkelt.

Som kjent leverte fiskerne en skrei à 20-25 øre, eller verdien tilsvarende en skrei i kontanter. De mottok ikke kvitteringer fra dem som tok mot premien, men de observerte gjerne at han noterte navnet og adressen deres i medlemsboka som var spesielt laga til formålet av Oppsynssjefen. Dette skjedde som regel om våren det ene året, og med det var fiskerens medlemskap i orden for neste års Lofotfiske.

Etter endt sesong blei bøkene sendt inn sammen med pengene til Oppsynssjefen. Han gjennomgikk bøkene når han fikk søknader fra noen uheldige fiskere. Bøkene var også ordna herredsvis, for

eksempel Buksnes, Flakstad eller Vega, etc., slik at det egentlig skulle være lett for ham å finne ut om noen var medlemmer eller ikke.

Hvis fiskerne mot formodning ikke klarte å dokumentere at de var medlemmer i "Kassa", kunne sannsynligvis Oppsynsjefen beholde pengene selv og notere i regnskapet at de var utbetalt. I og med at regnskapet ikke blei revidert som påbudt, kunne det vel brukes tillagede regnskapsbilag, for eksempel kvitteringer som ikke var stempla av post eller bank, uten at noen gjorde anrop om det, eller han kunne trenere saka slik at pengene ikke blei sendt ut før langt ut på høsten, eller sogar ikke før neste år. Resultatet

blei at de uheldige fiskerne eller deres etterlatte blei gående der og vente, og vente, på at den ærede "Selvhjelpskassa" skulle forbarme seg over dem. Resultatet blei kanskje at de ikke fikk noe av det de rettmessig hadde krav på.

Imidlertid ser det ut til at fiskerne ikke var så letturte som denne bondetampen fra øverst i Telemark innbilte seg. Undervurderinga fikk han bittert angre og betale for i ei ensom celle på Botsfengselet i Oslo. Merkelig nok, han kom seg til igjen, og ikke mindre enn i ei stilling i Erstatningsdirektoratet og seinere i Rikstrygdeverket! Snakk om å sette bukken til å passe havresekken!

Kilder:

Lofotoppsynets arkiv ved Statsarkivet i Trondheim.

Lofotposten 1930-31

Aftenposten 1930-31

Utdrag fra Polititidende ved statsarkivar Yngve Nedrebø.

Kasserer og bokholder i Fiskeridirektoratet Herr N. Johannessens rapport fra Svolvær 21. oktober 1930.

Heidi Teigplassen i "Den Norske Advokatforening" med opplysninger henta fra publikasjonen "Medlemmer av Den Norske Sakførerforening 1. juli 1950.

Eli Hegna ved "Det juridiske fakultetsbibliotek" med opplysninger henta fra "Studenten fra 1915" utgitt 1965, og "Medlemmer av den Norske sakførerforening" 1.juli 1950

Digitalarkivets folketelling for 1900 for 0826 Tinn.

Bygdeboka "Rjukan" bind I, side 177.

Det finnes mer stoff om denne saka i Bind 4 av "I Draugens rike", av Odd Sørensen. Boka kan kjøpes fra <http://lokahist.no> eller hos bokhandlere i distriktet.

Å tro på framtida...

Lysende historie i 100 år

Gullik Maas Pedersen

Lofotens første registrerte elektriske anlegg ble satt i drift i Sørvågen i 1906. Det besto av to aggregater som leverte 600 W.

I dag er det ti kraftstasjoner i Lofotkrafts regi, hvorav åtte er i drift. Kongsfossen i Kabelvåg og Heimerdalen på Vestvågøy er for tiden ikke i drift. Til sammen leverer de åtte stasjonene 46 millioner kWh i året, som utgjør 12 prosent av årsforbruket i Lofoten. Forbruket er omlag 380 millioner kilowattimer eller 380 GWh i året. Hovedleveransen av elektrisk kraft for Lofoten kommer via samkjøringen i Kanstadbotn og inn til sekundærstasjonen i Kvitfossen, hvor strømmen fordeles ut på høyspentnettet. Egenproduksjonen i Lofoten på 46 GWh dekker stort sett

linjetapet, som forårsakes av normal motstand i ledningene.

I tillegg har Moskenes Fiskeindustri et privat anlegg i drift.

Et par år etter at den første belysningen i Lofoten ble slått på, våknet interessen for elektrisk lys og kraft i øyriket. Det første anlegget for elektrisitet i Lofoten var altså to aggregater som produserte 600 W til radioanlegget på Sørvågen. En halv kW gikk til radiosenderen og 100 W til belysning.

Ved juletider i 1908 startet Svolvær Elektrisitetsverk sin stasjon i Leirosen basert på vannkraft. Produksjonen på 125 kW var beregnet til det alminnelige offentlige forbruket i byen. To anlegg av

mer privat karakter, et i Nusfjord og et i Sørvågen, som hver leverte 14 kW ble igangsatt like etter.

I Kabelvåg kom stasjonen i Kongsfossen i drift et par dager før julaften 1911. Men også den gang ble Kabelvåg rammet av flammenes rov. Et lynnedslag et halvt år etter oppstarten la hele stasjonen i aske. Men bare et halvt år etter brannen var Kongsfossen bygd opp igjen og i full drift.

Reine fikk også sin kraftstasjon i 1911 med en kapasitet på 30 kW. Det private anlegget i Nusfjord var i drift fram til 1945, da en ny kraftstasjon ble bygd ved Storvann, og samkjørt med Tennesanlegget som ble utbygd i 1937. Senere ble Reine og Sørvågen lagt ned, da samkjøringen fra det nye anlegget overtok strømforsyningen også for disse områdene.

Men anleggene i Kabelvåg og Svolvær ble raskt overbelastet. Leirosen ble utvidet rundt 1917 med to nye aggregater, på 250 og 400 kW. I tillegg ble strømforsyningen sikret med en dieselmotor på 300 HK, som produserte kraft når vannmangelen var plagsom.

Problemene med vanntilførsel utløste planer om nye kraftstasjoner. Store Nøkkvann i Vågan ble besluttet utbygd med en stasjon i Kongsmarka på 1500 hestekrefter. Den ble satt i drift i 1921 med en kapasitet på om lag 1100 kW. I Kabelvåg var situasjonen prekær og det

ble derfor besluttet å levere strøm fra det nye anlegget i Kongsmarka, som ved starten langt fra var utnyttet.

På slutten av 20-tallet ble også Kongsfossen i Kabelvåg utbygd med hele 600 kW. Dette ga en tilfredsstillende forsyning. Men i perioder, spesielt under Lofotfisket måtte det iverksettes rasjonering, nattstengning og andre tiltak for å begrense forbruket. Under krigen var strømforsyningen i Vågan veldig vanskelige. Problemene fortsatte fram til begynnelsen av 50-tallet, selv om det etter krigen ble montert flere store dieselaggregat rundt om i hele Lofoten.

I 1910 var også J.M. Johansen i Stamsund registrert med et kraftanlegg som leverte åtte kW til Stamsund Sildoljefabrikk.

Mange private og ikke minst fiskebedrifter i hele Lofoten anskaffet seg mindre aggregat, i hovedsak til belysning. Et av disse private anleggene fantes i Vottvika ved Haversand på Store Molla. Anlegget ved den lille elva var stort nok til å forsyne de nærmeste naboene. Den private kraftstasjonen var i drift helt fram til begynnelsen av 60-tallet, da hele Lofoten var samlet i ett strømmnett. Også Svolvær Saltdepo hadde egen kraftkilde til drift av den store kranen. Også denne strømkilden opphørte på 60-tallet. På Vestvågøy var det svært mange private kraftanlegg, om lag 50 i antallet. Dieselaggregat, vindkraft og mindre vannkraftanlegg i privat eller i regi av andelslag dukket opp over alt. Gravdal sykehus hadde konsesjon,

Fra Kongsfossen kraftstasjon.

Foto: Gullik Maas Pedersen

fram til samme år som andre verdenskrig startet, på drift av et likestrømsanlegg som produserte 5,5 kW. Det skulle dekke behovet for strøm til 138 lamper.

På 30-tallet ble Saupstadfossen utbygd. Kraftlaget sto for strømløpene til Bøstad, Liland, Tangstad og Unstad på Vestvågøy. Anlegget led samme skjebne som Kongsfossen i Kabelvåg. Men ikke av brann. Bare knappe to måneder etter at anlegget ble satt i drift, brast damanlegget og hele stasjonen ble fullstendig rasert av de ukontrollerte vannmassene. Det tok ett år å bygge anlegget opp igjen. Like før jul

i 1935 var Saupstadfossen i drift igjen.

I 30-årene ble også en del vindmølleanlegg satt opp rundt om i Lofoten. Den største var å finne i Skrova. Propellen var om lag 3,5 meter i diameter og anlegget leverte 900 W, men bare 32 volt spenning. Det normale var 220-230 volt likestrøm.

I 1955 ble Kvitfossen ved Vestpollen i Vågan satt i drift. Dette var den første store vannkraftutbyggingen på flere tiår i

Fra Leirosen kraftstasjon.

Trond Seloter i Kraftinor.

Foto Gullik Maas Pedersen

Turbinen i Sætra er fra 1947, mens generatoren som brukt til kraftstasjonen og er produsert i 1917.

Foto: Gullik Maas Pedersen

Lofoten. Samtidig fortsatte utbyggingen av linjenettet i Vågan. Etter at Risvær ble tilkoblet like før jul i 1960, var hele Vågan elektrifisert.

Men den største begivenheten som skjedde i Lofoten innenfor kraftlagshistorien i disse årene er gigantprosjektet med legging av sjøkabel til Værøy og Røst. I 1961 var dette norgesrekord i lengde av sjøkabler på 25.800 meter. Og året etter kunne befolkningen på Værøy glede seg over rimelig og lydløs strømforsyning.

Værøy hadde fra 1949 fått sine strømleveranser fra en dieselstasjon.

Ved kommunesammenslåingen i 1962 ble Aust-Lofoten Kraftlag og Svolvær Kraftverk slått sammen til Vågan kommunale Kraftverk. Samtidig ble den gamle tanken om ett felles kraftselskap for hele Lofoten på nytt brakt på bane. Ideen hadde lang modningsprosess. Allerede i 1921 foreslo driftsbestyrer Smith Isaksen ved Svolvær Elektrisitetsverk en samlet kraftorganisasjon for Lofoten. Tanken levde videre og ble relansert nok en gang midt på 30-tallet. Men etter de nye kommunegrensene ble etablert i 1962 fikk ideen ny næring.

Utover 60-tallet var det tunge og harde dragkamper om lokaliseringen av administrasjonen for det nye interkommunale kraftselskapet i Lofoten. De fleste signaler pekte på Svolvær. Industridepartementet gikk inn og avgjorde lokaliseringen. I 1967 ble Lofotkraft stiftet og organisert svært lik den planen Smith Isaksen lanserte 46 år tidligere. Hovedkontoret ble lagt til Svolvær med avdelingskontor på Fygle og Reine.

Kilde: Lofotkraft av Lars Nerbøvik
 Kraftuttrykk
 1000 V er lik en kV (kilovolt) måleenhet for elektrisk spenning
 Effekten måles i watt og 1000 W er en kW, mens 1000 kW er lik en MW (megawatt).
 En hk (hestekraft) har en effekt på 0,736 kW.
 Målenheten for energi er kilowatt-time (kWh)
 Megawatt-time (MWh) er lik 1000 kWh og en GWh (gigawatt-time) er lik en million kWh.

Lofotens kraftstasjoner:

Kvitfossen

Vestpollen, Vågan
 Øvre/nedre Kvitfossvann
 Oppstart 1955 236 m fallhøyde
 Produksjon 5 GWH

Sætra

Svolvær
 Svartvann
 Oppstart 1950 106 m fallhøyde
 Produksjon 2,3 GWH

Leirosen

Svolvær
 Store- og Lille Kongsvann
 Oppstart 1908 16 m fallhøyde
 Produksjon 1,5 GWH

Kongsmarka

Svolvær
 Store/Lille Nøkkvann
 Oppstart 1920 192 m fallhøyde
 Produksjon 7,5 GWH

Kongsfossen

Kabelvåg (Ikke i drift)
 Vestre Nøkkvann
 Oppstart 1929 270 m fallhøyde
 Produksjon 2,4 GWH

Saupstadfoss

Vestvågøy
 Skåldalsvann
 Oppstart 1935 120 m fallhøyde
 Produksjon 1,3 GWH

Heimdalen

Vestvågøy (Ikke i drift)
 Øvre Heimdalsvann
 Oppstart 1948 202 m fallhøyde
 Produksjon 0,6 GWH

Solbjørn

Flakstad (Fjellanlegg)
 Solbjørn og Fågeråvann
 Oppstart 1955 80 m fallhøyde
 Produksjon 9,5 GWH
 Kraftstasjonen i Forsfjord i Moskenes produserer kraft for to anlegg. Til høyre går rørgata opp til Krok vann og til venstre kommer vannet ned fra Tennesvann.

Krok vann

Moskenes
 Krok vann
 Oppstart 1951 335 m fallhøyde
 Produksjon 11,9 GWH

Tennesvann

Moskenes
 Tennesvann
 Oppstart 1937
 233 m fallhøyde
 Produksjon 4,5 GWH

Idyll eller slit...

Da vi rodde tel melkings

Nils Aagaard-Nilsen

For et par år siden var jeg igjen på gamle tomter ute på Å. Jeg hadde lenge fundert og tenkt på om det fremdeles fantes noen rester etter to gamle sommarfjøsa som for lenge, lenge siden sto innerst i Å-dalen, en halvtimes rotur fra Å. Fremdeles syntes jeg ordet ”sommarfjøs” var ett av de vakreste ord jeg visste om, og med barndommens rosenrøde skjær av minnerike opplevelser, la jeg av gårde innover dalen.

Min vandring fører meg forbi kjente steder, og etter en dryg marsj ser jeg Melkarsanden, Å-folkets ”riviera”. Her har mang en Å-væring tatt sine første svømmetak. Her hendte det at kyrne tok seg et avkjølende bad i sommervarmen, og når kvinnfolkan i lyse sommerkvelder

kom innover for å melke, så gjorde de det like godt på Melkarsanden! Videre på min ferd forserer jeg Åneselva, og en sviptur senere er jeg oppe på Storhaugen. Derfra ser jeg stedet der sommarfjøsan sto. Da jeg kommer nærmere, oppdager jeg noen forhøyninger i terrenget. Her lå de; Henumfjøsen og Ellingsenfjøsen, begge satt opp på begynnelsen av 1900-tallet. Det slår meg hvor høyt og saftig gresset er! Det er som en hilsen fra fortiden. Jeg ser noen jernbolter her og der, et par jernkroker, antakelig brukt for å feste barduner i. For som alle Å-væringa veit, så kan han bli trollsterk der inne på vinters tid! Noen steiner lagt oppå hverandre viser meg hvor hjørnene på sommarfjøsan sto. Nede ved vannet ser jeg støa, og i svak erindring ser jeg mel-

Slik foregikk melkingen før i tiden. Kvinnfolkan har hoiet og lokket "kom kyra", og nå er flokken samlet nede ved Sommarfjøsen. Melkspann skal fylles. For oss småongan kunne dette fortone seg som ren idyll, men tunge løft og slit var det sikkert nok av. Han Asbjørn (guttongen) fikk sikkert smake siladroppe, får vi anta.

Bildet har vi lånt av Nils Aagaard-Nilsen

karbåtan ligge der. Ellers intet som vitner om fordums aktivitet.

En kopp kaffe skal smake etter min vandring innover dalen, og jeg slenger meg ned i mykt gress. Det er juli, og mens jeg sitter der og nyter kaffen og stillheten, lar jeg tankene og minnene strømme fritt.

Vi er i første halvdel av 1950-tallet. På den tiden ernærte folk flest seg med det de fikk fra havet og det en liten jordflekk, noen sauer og kyr kunne bidra med i en husholdning. Det var datidens 'blandingsøkonomi', og det fungerte godt i et lite bygdesamfunn som Å.

I første del av juli måned, så var det nes-

Et gammelt melkespann. Er dette nostalgi eller minner om slit?

Foto: Nils Aagaard-Nilsen

ten som et høydepunkt nærmet seg for oss onga – og for voksne. Det var tid for å få kyrne innover til sommarfjøsane i Dalen. Heimemarka ”va uteten”, som en sa, så nå fristet det frodige gresset der inne. Væreierne Ellingsen og Hennum hadde henholdsvis 8 og 6 kyr på det meste, men for de fleste var det vanlig med ei eller to kyr på bås. Min bror Johan Ingvald husker noen av kunavnene: Peder Eilert Olsens ku bar navnet ”Tripla”, Otto Nilsens ”Stjerna” og ”Mossi”, Anton Johnsens det sommerlige ”Solfjær”, og våre to ”Bruna” og ”Gjertrud”. Videre

sier han at det på det meste var ca. 40 kyr på Å, et temmelig høyt antall i ei lita bygd som på den tiden hadde ca. 300 innbyggere.

Å drive kyrne innover dalen husker jeg var en trivelig tur, særlig når været var i godt lune. Denne turen var ”kvinn-folkarbeid”. Først bar det opp til Nakkvikhaugen, ned mot Tømtjønna og videre mot Fagervika. I Fagervika er det et sted som heter Nerhundstien, og der ble det bygd en kort veistump slik at kreturan unngikk å gå helt opp under bratte fjellet. Ennu kan vi se restene etter denne ”veien”, og den får meg til å huske en historie ikke helt uten dramatik. Kyrne forserte ofte denne delen av turen i forsiktig og bedagelig tempo, men en gang var ei kvige uheldig og rapa utfor og rett i vatnet. Det kom karhjelp til med robåt, og etter mye strev og møye klarte de å berge den uheldige kviga. Men etter det uhellet ble kustien flytta til et gammelt tråkk i Øverhundstien, helt under bratte fjellet. Nu er denne stien nesten borte, dekket til av stein som i årenes løp har rast ned.

Etter å ha passert Nerhundstien, bar det innover til Heimetorshaugvika, like ved Torshaugen. Her er det en del ulendt terreng, men i Innertorshaugvika kom den skikkelige utfordringa. For å komme over til Røyrhallet, måtte kyrne svømme et lite stykke. Noe motvillig måtte de drives uti, men ”overfarten” gikk bestandig bra. Fra Røyrhallet kunne vi nå se Sommarfjøsane. Det var som om kufflokken skjønnte det, for fra Røyrhallet økte de tempoet. De

forsto nok at fra nu av ventet gressrike og bedagelige dager der inne i Å-dalen.

Utover høysommeren skulle kyrne melkes, og det måtte selvsagt skje inne i Å-dalen. For å komme dit var melkarbåten nyttig. Det var en liten færing som lå i Melkarstøa ved Å-elva. Ennå kan du se restene av denne støa. Morgen og kveld måtte melkeran innover, første turen om morgenen ca. 07. Jeg ser ennå for meg kvinnfolkan der de med sine små og store melkspann og kvite skaut gjorde seg klare til turen innover vatnet. Jeg husker latter og glade rop. De som ”delte” på arbeidet inne i Dalen var Anna Larsen, Margrete Jensen, Margit Olsen, Svanhild Nilsen, Petra Koch, Lovise Johnsen, Hilma Hvedding og Gudrun Lorentzen. Den eneste mannen i denne flokken av kvinnfolk var han Sigurd Einarsen, også kalt Fjøsmeister’n. Han var for øvrig kjent for sitt fremragende fjøsstell hos væreier Ellingsen, og det fortelles at Mester’n kanskje opplevde sine beste dager når de på sommeren ”rodde tel melkings.” Det får imidlertid være en annen historie.

Det var hardt arbeid å melke kyr, for på den tiden var den urgamle metode den eneste og beste måten – å melke for hånd. Det krevdes både handlag og styrke. Dessuten var det tunge løft med fulle bøtter og 10-liters melkspann som først skulle prekeveres opp i melkarbåten inne i Dalen, for senere å bli løftet på land i Melkarstøa på Å. Ja, man kunne være fristet til å si at det ”ikkje va kvinnfolk-arbeid”. Men sannelig; det var hardbarka

og sterke kvinnfolk som gjorde en formidabel og nødvendig jobb i det lille bygdesamfunnet.

Når vi ongan fikk være med innover til Dalen, så kunne det av og til vanke noe vi kalte ”siladroppe”. Det var varm melk som nettopp var melket fra juret. Før vi drakk den, måtte den riktignok siles, og til det brukte de ofte en silduk for å få bort rusk og rask. Siladroppen smakte alldeles nydelig, husker jeg. Ja, kjære leser. Er det ikke de små ting i livet man husker best?

Det hendte, om ikke ofte, at det midt på sommeren kunne blåse opp med skikkelig rokk. Da kunne Å-vatnet stå i kok, og et stedsnavn, en liten odde, Kokarneset, forteller oss om at roturen ikke alltid var av det behagelige slaget. Noen ganger blåste han opp mens melkinga inne i Dalen foregikk, og da hendte det at mannfolk gikk innover til sommarfjøsane for å ro båtene tilbake til Å. For å gjøre båtene stødige, forteller Lorentz Lorentzen at stein ble lagt i båtene som ballast. Kvinnfolkan måtte da ty til føt’n å traske den lange veien ned til Å. Men bevars. Ingen syting og klaging, det var en del av tilværelsen, som en uttrykte det.

I min barndom syntes jeg, og sikkert mange flere, at somrene gikk så altfor fort, og i august så var det tid for hjemfart. Nå skulle mennesker og dyr tilbake til hverdagen. Sommarfjøsane ble vasket og stelt, og sommerens siste kaffetår inne i Å-dalen ble inntatt med vemodig ettertanke.

Det var ugjenkallelig slutt for denne gang.

Plutselig våkner jeg som av en døs. Jeg ligger fremdeles i det varme gresset like ved restene etter sommarfjøsane. Det er så rart å være på dette stedet, og jeg kommer til å tenke på de kloke ordene om at ”alt har sin tid”. Et sant uttrykk, men samtidig ord fylt med tristhet. Melkarsanden ligger der som før, Melkarstøa også, men sommarfjøsane er borte, og de fleste av Å-væringane som gjorde sommardagan på 1950-tallet til opplevelsesrike og ufor-glemmelige minner, er heller ikke mer.

Kun fjellan står der som de alltid har stått, uforanderlige.

Jeg ser opp mot Stokkvikskaret, lar blikket vandre mot Røyrhallet og Megendalsheia. Høyt, høyt der oppe i bratte flågan høres skrikene fra ramn og kråke. Ellers er det tyst og stille.

Jeg tar på meg min gamle ryggsekk og vandrer hjemover.

*Utfordringer
er til for å løses...*

Ustoppelige kvinnfolk på Røst

Rune Kr. Ellingsen

Trodde du at dugnadsånden var død? Da må du tro en gang til. I gamle dager hadde man misjonsforeninger, redningsforeninger og andre velforeninger som skulle ivareta og samle inn penger til allmenne, veldedige formål. Gjennom basarer, lotterier og andre aktiviteter samlet de inn penger til redningsskøyter, forsamlingshus og andre goder som fellesskapet skulle bruke sammen. Selv i den minste grend hadde man slike foreninger. De møttes, bakte, strikket og sydde premier til utlodning, drakk kaffe, spiste kaker og utvekslet nytt i bygda.

Det sosiale var også en viktig faktor, og mange av disse foreningene fungerte som lim i små samfunn der været, naturen og kommunikasjonsforholdene med

omverdenen gjorde at strevet og slitet ofte truet med å overskygge gledene ved å bo nær hav, fisk, fjell, himmel og frisk luft. Mange av disse foreningene har gått inn de siste tiårene. Det finnes andre metoder for å reise penger til tiltak, og moderne mennesker har ikke lenger like god tid til å drive dugnadsarbeid for den felles, gode sak. Eller er det slik? Ikke på Røst, skal vi tro damene i NettNo der, som har holdt på siden 1994.

Men først litt historie om NettNo. NettNo, eller Nettverk for kvinner i Nordland som det het, ble startet i 1994. Prosjektet var et samarbeid mellom fylkeskommunen og kommunene, for å få opp aktiviteten blant kvinner i fylket. Både egenutvikling, likestilling, bedriftsetablering blant kvinner

og å sikre bosetting i lokalsamfunnene lå til grunn for initiativet. Et flertall av kommunene i Nordland startet opp NettNo-prosjekter. Prosjektet fylte målsetningene og ble en stor suksess, men i 2002 ble NettNo avviklet fra offisielt hold. På Røst var imidlertid NettNo allerede blitt en integrert del av lokalsamfunnet på mange plan, og djerpe og driftige damer der ute i havgapet valgte å fortsette prosjektet lokalt på Røst. I dag, tolv år etter starten, er NettNo på Røst mer aktive enn noensinne. Til tider engasjerer de 25 medlemmer, kvinner i alle aldre, yrkesaktive, hjemmeværende og andre. Og det har dryppet på lokalsamfunnet: I årenes løp har de samlet inn over 200.000 kroner på dugnad, loddsalg og årvisse julemes-ser. Mye penger i et øysamfunn med 600 innbyggere.

Et utall kurs i alt fra lefsebaking til italiensk, økonomiske gaver til legekontor, kirke og skole og mye annet har det blitt. Her er et lite utdrag fra regnskapene til NettNo på Røst, som viser noen av de tingene de har vært med og bidratt til:

Åndhammaren skal med sine 9 meter over havet visstnok være det tredje høyeste punktet på det paddeflate Røstlandet. Her er noen av NettNos medlemmer samlet på kort varsel midt i fellesferien. På det meste har NettNo talt 25 medlemmer, nesten ti prosent av alle kvinnene der ute.

Foto: Rune Kr. Ellingsen

Et av de største prosjektene NettNo har gjennomført de siste årene, er skilting og merking av de meget populære turstiene for turister og fastboende.

Små ting kan gjøre store utslag for trivselen i tette lokalsamfunn. NettNo planter og stiller hver sommer blomster i kasser på offentlige steder rundt omkring på øya. Her fra skolen.

Foto: Rune Kr. Ellingsen

Utstyrsbu til redningskøyta: Kr. 1.000,-

Piano i kirken: Kr. 5.000,-

Hjertestarter til Røst legekantor:
Kr. 5.000,-

Vannkjøler til skolen: Kr. 4.000,-

Bord til skolens aula: Kr. 7.000,-
Utstyr til aulaens kjøkken: Kr. 6.000,-
Skilting av turstier på Røst: Kr. 17.000,-
Lydanlegg i kirka: Kr. 7.000,-
Utendørs beplantning rundt i kommunen:
Kr. 1.000,-
Reise/opphold til kurs og samlinger:
Kr. 55.000,-
Kurslønninger data- og italienskkurs:
Kr. 9.500,-
I tillegg har NettNo på Røst bidratt med pengegaver til niseskulpturen i innseilinga, klokketårnet på kirkegården, veilys og sykehjemmet. I alt over 200.000 kroner. NettNo utmerket seg tidlig der ute i havgapest. Allerede i 1998 ble daværende

– Gjennom sitt arbeide har NettNo blitt en påvirkningsfaktor i Røst-samfunnet, sier koordinator Åshild Nilsen (t.h). Her fotografert sammen med veteranene Ingvill Evjen og Synnøve Ellingsen. Alle tre har vært med nesten helt siden starten i 1994.

Foto: Rune Kr. Ellingsen

koordinator Ellen Adolfsen frikjøpt av NettNo på fylkesnivå, og satt i fire år som en av lederne i prosjektet på øverste nivå.

Et godt eksempel er turstiene på Røst, som årlig benyttes av nesten 3.000 mennesker. Stiene snor seg til Åndhammaren,

til Øran og til gammelkirka. Men merkingen har det vært så som så med. NettNo så dette, og startet arbeidet med å merke stiene, samt sette opp skilt som fortalte om stien til turgåeren, og gir litt informasjon om landskapet han beveger seg i. Verken reiselivslaget eller kommunen så seg råd til å gå i gang med dette arbeidet, og det ble NettNo som organiserte og finansierte prosjektet, med litt tilskudd fra Nordland fylkeskommune. Skiltene stod ferdige i vår, og sørger for trygg og informativ turaktivitet i våtmarksområdene lengst nordvest på øya.

Men hva er drivkraften bak? Hvorfor engasjerer travle, moderne kvinner seg i godt, gammelt foreningsarbeid?

- Vi ser jo at det er bruk for oss. Bruk for dugnader, for å holde lokalsamfunnet i gang, bistå med konkret hjelp og økonomiske gaver for å få ting i sving, sier nåværende koordinator Åshild Nilsen. En av målsetningene i NettNo var egenutvikling. Det at alle oppgavene skulle rulere, slik at medlemmene fikk prøvd seg. Derfor har heller ikke NettNo på Røst noen leder, men en koordinator og et styre som samordner aktivitetene i prosjektet. Møter avholdes månedlig, og det sosiale er viktig også i dag.

- For oss som er medlemmer er det sosialt å være med i NettNo. Og vi ser helt konkret at det blir noe igjen av det vi gjør. Vi tar ansvar for mange felt der det ikke er penger å hente fra det offentlige. Der er vi med og bidrar, både med arbeidskraft og penger, sier Nilsen.

- De samfunnene som satset på NettNo skjønnte hva som er viktige overlevningsmekanismer i distriktene. Kanskje var det de mest moderne kommunene i fylket som satset på NettNo, skyter veteran Synnøve Ellingsen inn. Sammen med nestleder Ingill Evjen

Og NettNo er kommet for å bli, ifølge de driftige damene. Prosjektet lever og har mange planer for årene som kommer, til gagn for kvinner, for lokalsamfunnet og det felles vel.

- Røst kommune lukket i sin tid inn NettNo i de lokale beslutningsprosessene og det lokale samfunnsmessige arbeidet, og de fikk igjen et vitalt bidrag i moderniseringsprosessen: Nemlig kvinneperspektivet og dugnadstenkingen. Gjennom dette ble NettNo en påvirkningsfaktor i Røst-samfunnet, konstaterer Nilsen.

*Folk minnes
fortsatt...*

Den store rasulykken

Elisabeth Johansen

”Om hundrede Aar er Alting glemmt” sa dikteren Knut Hamsun. Det gjelder ikke rasulykken på Steine i Lofoten. Bautaen under fjellet forteller om 19 tromsfolkere som mistet livet en uværsgdag i mars 1906.

8. mars 2006 er det 100 år siden snømengder i Steinefjellene tok med seg flere rorbuer, og 60 mann ble ført på havet eller ble begravd i de sønderslåtte bygningene.

Vinteren 1906 hadde vært svært snørik og temperaturen hadde vekslet mellom iskald og mild. I fjellsiden hadde det dannet seg skare med et tungt lag snø oppå. Om morgenen 8. mars skulle karene sove litt ekstra etter en lang og slitsom arbeids-

dag den 7. mars, med kamp i uværet for å bringe både redskap og fangst i land. Klokka var mange før de kom seg i køyene. Det var derfor uvanlig stille i fiskeværet da raset kom tordnende ned skaret i fem-sekstida om morgenen, og smadret husværet til fiskerne fra Troms.

” (...) De reddede folk beretter at de intet merkede før de fandt sig begravede i Snemasser mellom Stokker og Bordender eller ogsaa flydende ude paa Sjøen.(...) Raset førte to Rorboder på sjøen, hvorfra de forulykkede flydende paa Vragstumper og Snemasser reddedes eller gradedes frem af Snemasserne. Den tredie Rorbod, hvori – mærkelig nok – ingen kom til Skade, knustes mod en anden Rorbod.” (Lofotposten)

Steine var det sentrale fiskeværet i den delen av Lofoten før Stamsund tok over. Her fra vågen i Stamsund omkring århundreskiftet.

Bildet har vi lånt av Elisabeth Johansen

På denne tiden var Steine et betydelig fiskevær i Lofoten og mange tilreisende fiskere søkte rikdommen i havet med utror derfra. Så også mange fiskere fra Troms. Fiskeværet ligger skjernet med et drøss av holmer og skjær utenfor, og stedet hadde både sykehus og kirke til de mange hundrede som fylte været vintertid. Oppsynsberetningen for 1906 forteller at 4700 båter deltok i lofotfisket i begynnelsen av mars 1906. Det var rekord deltakelse i fisket det året, og også rekordutbytte for deltakerne. Gjennomsnittlig ble sesongutbyttet 895 stykker skrei. I rede penger ga dette hver mann 272 kroner til å bringe heim til bankavdrag og nødvendigheter til gård og familie. Og kanskje ble det litt til lofotgave også – til kjoletøy til kjerring og tollekniv til høvedsmannsfrøet som gikk hjemme og lengtet ut. Ikke siden 1878 da mannsløtten var 300 kroner, hadde den vært så høy.

Men lofotfisket hadde alltid krevd sitt – hardt arbeid, slit i uvær og kulde, stormer som plutselig innhyllet flåten og gjorde det til en kamp å komme til lands. Og så i 1906 – som torden over himmelen kom snøskredet og førte 19 mann i døden, 19 familier i fortvilelse og mange enker og faderløse i armod.

Da utvalgsformannen som var stasjonert i

Stamsund fikk melding om ulykken, alarmerte han legen som var på Ure i sykebesøk – med stort besvær trosset han været og kom tilbake til Steine der han vanligvis var stasjonert. ”I Stamsund var i vinter af ”Den indre sømandsmission” stationeret en diakonisse; hun var ofte til meget nytte” står det et sted i oppsynsberetningen. Diakonissen ble også sendt til Steine.

”... blev med stort besvær en diakonisse pr. baad sendt fra Stamsund”, forteller utvalgsformannen. Han kontaktet også sin kollega i Svolvær og anmodet han om å skaffe leger, sykepleiersker, instrumenter og forbindingsaker og sende dampskipet ”Hadsel” som lå i Svolvær, til Steine. På grunn av uvær kom det seg av gårde først klokka tre om ettermiddagen.

Redningsinnsats i snøsørpe

Fiskere og fastboende på Steine tok hånd om redningsarbeidet. De gravde frem omkomne og skadede, rodde ut og plukket opp de som fløt blant vrakrester og snømasser i havna. De 11 skadede fikk plass på sykehuset og ivaretatt på beste måte. Det ble umiddelbart igangsatt inn-samling og innkjøp av klær – det fiskerne

+

TIL MINNE OM 19 FISKERE FRA IBESTAD
SØRREISA OG LENVIK I TROMS, SOM OM-
KOM VED STEINEULYKKEN 8. MARS 1906.

FRA IBESTAD

JOHN BENDIKT NILSEN	NORD-ROLLNES, 49 ÅR	
OLE JENTOFT TRANE	_____	15 -
DVE VALDEMAR OLSEN	FUGLEBERG	21 -
GABRIEL OLSEN	GROV	64 -
BERTIN ROALD ANTONSEN	MYKLEVOLL	21 -
ANTON BERTHEUSEN	_____	64 -

FRA SØRREISA

PEDER OLAF ERIKSEN	HEMMINGSJORD, 31 -	
EDVIN KORNELIUS ERIKSEN	_____	25 -
OLAF JOHAN RASMUSSEN	_____	37 -
OLE JOHAN HANSEN	LANGNES	47 -

FRA LENVIK

LARS ANDREAS LARSEN	GRØNNJORD	50 -
JAKOB KJÆR OLSEN	_____	46 -
JOHAN BERG HANSEN	_____	25 -
LORENTS BERG LAUKNES	ROSSFJORD	42 -
EINAR ANDREAS EVENSEN	_____	20 -
OLUF TINUS OLSEN	_____	17 -
JØRGEN MEIER PETTERSEN	_____	43 -
SEDDOLF JOHAN EIDISSEN	SKOGEN	47 -
KARL ENG JENSEN	TROLLVIK	16 -

KJÆRT ER DERES MINNE

REIST AV PÅRØRENDE M. FL. 1967

*Bautaen på Steine ble reist der raset gikk.
Under fjellet på marka er det i dag kun
en bauta, fordums rorbuer er ikke å se.*

Foto: Karin Pettersson

eide av klær og redskap forsvant i ulyk-
ken.

”Efterhvert indkom til mig saavel som til andre adskillige gaver i penge, dels ogsaa i klæder og andet (...) i løbet av de første dage gjenfandtes dels i sneen, dels i sjøen en hel del klæder, redskab og husgeraad, som efter opsynets foranstaltning samle- des og tørkedes i et dertil leiet rum samt senere afhendtedes af eiernes eller disses kjenninger.”

Oppsynsformannen forteller videre at nes- ten alle de 30 uskadete kom etter hvert i drift igjen – ”det var kun ganske faa, som sluttede fisket og reiste hjem.”

Familiene til de forulykkede i Lenvik, Sørreisa og Ibestad tok initiativ til å reise et minnesmerke. Med hjelp av fiskere og lokalbefolkning på Steine og i Vestvågøy kommune for øvrig, ble minnesmerket over den tragiske hendelsen avduket som- meren 1967.

Bautaen på Steine

De omkomne var:

Fra Ibestad

John Bendikt Nilsen	Nord Rollnes	49 år
Ole Jentoft Trane	Nord Rollnes	15 år
Ove Valdemar Olsen	Fugleberg	21 år
Gabriel Olsen	Grov	64 år

Bertin Roald Antonsen		
Myklevoll		21 år
Anton Bertheussen	Myklevoll	64 år

Fra Sørreisa

Peder Olaf Eriksen		
Hemmingsjord		31 år
Edvin Kornelius Eriksen		
Hemmingsjord		25 år
Olaf Johan Rasmussen		
Hemmingsjord		37 år
Ole Johan Hansen	Langnes	47 år

Fra Lenvik

Lars Andreas Larsen	Grønnjord	50 år
Jakob Kjær Olsen	Grønnjord	46 år
Johan Berg Hansen	Grønnjord	25 år
Lorents Berg Lauknes		
Rossfjord		42 år
Einar Andreas Evensen		
Rossfjord		20 år
Oluf Tinus Olsen	Rossfjord	17 år
Jørgen Meier Pettersen		
Rossfjord		43 år
Sedolf Johan Eidissen		
Skogen		47 år
Karl Eng Jensen	Trollvik	16 år

Kilder: Lofotposten 12. mars 1906,
Aarsberetning vedkommende Norges fiske-
rier for 1906, Lofotfisket 1906 av utvalgsfor-
mann Richard Hansen, Steine Fiskeværet
–sommeridyllen, Einar Fyhn (red.) Steine
Grendelag 1997.

*Musikken gir
livsglede...*

Om det å spille kontrabass

Randi Bremnes

Å spille kontrabass innebærer en del besværligheter. Den er tung og plasskrevende, og har du ikke en stor bil, bør du kjenne en som har. Heldigvis gjør jeg det. Knut er alltid hjelpsom og tar bassen med et smil.

Vel, så kommer man altså frem til det stedet seminaret skal være, og man kan begynne å spille. Nei, det kan man ikke. Man må hilse og prate litt god kjenning med musikkvenner, og så kan man starte med stemmingen. Og da skjer det forunderlige hver gang. Vi i bassgruppen (3 stykker etter siste vareopptelling) blir glemte. Fiolingruppen, bratsjgruppen og cellogruppen filer og stemmer, og når de omsider har fått rene toner, hever dirigenten taktstokken og sier kjekt: ”Finn

frem Brahms 3.sats i takt 16!” Så er det bare å slenge seg på og håpe at det låter sånn noenlunde. Men ”dæken plystre” – for å sitere Oluf – hvis det ikke gjør det. Blikket vi da får tilsendt er ikke til å ta feil av.

Det er litt flott å stå sånn å skue utover orkesteret. Jeg må dessverre stå, og det er slitsomt. Jeg fikser ikke det med å bruke krakk som de to andre, Rasmus og Jon Inge, gjør. Jeg misunner dem. Likevel: Det er litt flott det der med å ha overblikket over hele orkesteret. Man fylles med musikk i alle kriker og kroker, og får man

Mormors kontrabass.

Tegning: Randi August

til det man skal spille (det hender), er det fint å føle at man virkelig er til nytte. Jeg må si meg enig med Petra i Wolfgang Jahns basskompt at det er noe helt spesielt å være bunnen i et orkester!

Det er langt mellom heltonene på en bass, ca 10 cm, men den avstanden blir kortere jo mer man nærmer seg strengstolen. Det skulle således være rimelig å tro at det var en bit å gå på. Det er det ikke! Man må treffe helt eksakt, ellers blir tonen falsk og stygg. Det hjelper å ha lange og sterke fingre og å være optimist. Det vil med andre ord si at man nå og da treffer den rene og skjønnne tonen perfekt.

Min ilddåp fikk jeg på Sørvågen i fjor. Vi hadde seminar for dem som skulle delta på Jahn-seminaret, og et av numrene var ”Air” av Bach. Alle kjenner den bassgangen i det flotte stykket og hvor viktig det er at man ikke trør feil. På turen utover fikk jeg vite at jeg var alene på bassen. Jeg var knust, men det var jo litt sent å trekke seg. Jeg måtte bare la det stå til. Hvordan skulle jeg komme meg gjennom konserten med æren i behold? Kun arrangøren m/frue samt de barna som hadde innslag i konserten møtte frem, så min bekymring kunne jeg spart meg. Merkelig nok kom jeg gjennom stykket uten de helt store bommerter.

Den samme turen til Å var forresten en av de turene man husker lenge. Mens vi seilte utover satt vi og lurte på hvorfor vi drev på med dette : Kjøre milevis for å spille for en håndfull mennesker. Tenk på

Berit: Helt fra Andenes! Bortimot 20 mil! ”Steine tuillat” kan man kanskje karakterisere en sådan utflukt, men vi ble bortimot mållaus da vi kom frem: Rorbuer mellom knauser, måser som ruget opp i taktønnene, blå himmel og hav i vårkvel-

den. Trolsk og vakker nordlandsnatur. Vi nordlendinger vet jo dette her, men vi faller like mye i staver hver gang. Selv om det denne gangen var temmelig kaldt i lufta. Rorbuene var nye og komfortable, men kalde som frysebokser. Hadde de glemt å sette på strømmen, eller var det dårlig isolasjon? Vi diskuterte, men fant ut at det var bedre å synge seg varm. Så vi sang oss gjennom hele folkeskolesangboka, - uten sangbok. Tostemt og trestemt. Vi var nærmest forskrekket over å oppdage at vi kunne så mange sanger og at vi hadde så pene sangstemmer. Vi sang kanons og Arne lærte oss en skikkelig håpløs en som ble favoritten den kvelden. Vi planla å lage en L.V.O.- sangbok, men det har det dessverre ikke blitt noe av.

Så kom Alf med en dunge tørrfisk og Arne med et stort fat knallorange måsegg dandert på grønne marikåpeblad som vi supplerte med akevitt. Herlig! En strålende kveld, selv om vi hakka tenner. Vel, - det ga seg jo etter hvert. Og Å var et spennende sted og på gjestgiveriet hadde de en utrolig velsmakende seibiff. Kåre ble heltent og reiste seg opp og lovpriste seibiffen. Han hadde reist mange steder i verden, men makan til seibiff hadde han ”aldri vorre borti”.

Vi har overnattet mange rare steder. Vi har ligget på sofistikerte hoteller med popmusikk i underetasjen, - sånn cirka rett under hodeputa. Vi har overnattet på fiskerbuer som har hatt så skrøpelige sengbunner at fjølene har ramlet i hue på den uheldige personen som fikk nerkøya. Det var nok å foreta en liten snuoperasjon i løpet av natta, så var katastrofen et faktum. Vi har overnattet på campingsteder infisert av grillos, - så sterkt at man er forsynt med grillmat for et par år.

Slikt blir det artige historier av : På det grillstedet var det for eksempel så lytt at man uten vanskeligheter kunne følge en samtale i siderommet. Man kan tenke seg hvor mye soving det ble den natta!

Min drøm er at jeg en gang skal bli i stand til å trylle frem det lekreste kompi til en hver melodi, - de snedigste improvisasjoner til min sang, - sånn helt handfritt. Jeg skal naturligvis også bruke buen til å få frem de inderligste og tristeste melodier som finnes på denne jord.

Bassen har nemlig sjel, den kan gråte og le mer enn noe annet instrument. Og den er skjønn å skue der den står mellom sofaen og kommoden og venter på meg. Som en god venn som liker seg best når den blir brukt.

*En av de
underligste fangstformer...*

Den siste ørnefangeren

Dag Sørli

Det er mørkt, og det er sludd i lufta. En bitende kald vind sniker seg nedover dalsidene. Det er bare tre dager til julaf-ten – og et vær som nærmest oppfordrer både folk og dyr å holde seg i skjul. Men når sulten blir for intens, og når det spar-somme dagslyset kommer sigende, letter likevel kråke og ravn fra sine natteleir for å granske landskapet og jakte på noe som kan fordrive den evige hungeren.

Det er nettopp dette han har ventet på – ørnefangeren i sin underjordiske hule. For i dag er det man fra gammelt av kaller skikkelig ”ørnevær”.

Denne dagen – 21. desember 1974 – blir det satt sluttstrek for den under-ligste fangstform som noen har hørt

om. Det er ørnefangst på ”gammelmå-ten” - som Værøyfolket uttrykker seg. Fangstredskapen er kun jegerens egne hender.

En underlig sport

Den underlige fangstformen som folk i dag knappest har hørt om, har likevel vedvart i hundrevis av år. Men fangstfor-men har folket på Værøy vært alene om. Ryktet om den underlige og spektakulære fangstmetoden nådde langt ut i verden og like til Vatikanet. Midt på 1600-tallet dro et italiensk reisefølge til det kalde og mørke nord for å studere den beryktede Malstrømmen og samtidig avkreftede eller bekrefte ryktene som verserte i solvarme Italia om at ”fattige fiskere og bønder” på Værøy fanget ørn med hendene!

Lederen for ekspedisjonen, Franseco Negri, kunne i 1666 avlegge følgende rapport: Beretningene om den beryktede Malstrømmen var en smule overdrevne. Samtidig kunne ha bekrefte at ryktene talte sant – ”fattige fiskere og bønder” på Værøy fanget ørn med hendene!

Den siste ørnefangeren

Dermed ble det altså Walter Kilvik som ble den siste ørnefangeren på Værøy.

Walter Kilvik ble den siste som fanget ørn på ”gammelmåten” på Værøy.

Foto: Dag Sørli

Han kom fra Meløy til Værøy som lærer i 1968 – levende opptatt av naturen og med fugler som hobby. Tradisjonen om ørnefangsten var fortsatt levende hos øyfolket. Det var ikke mange årene siden Martin Nikolaisen hadde fanget ørn på ”gammelmåten”. En rekke av de gamle og kjente

ørnefangerne var fortsatt oppegående – men selve fangstformen – det ”å sitte på ørnhus”, var i ferd med å forsvinne ut.

Det var en spennende verden den unge Kilvik hadde kommet til. Han hørte historiene – han så ”ørnhusene” – noen av

Franseco Negri kunne i 1666 bekrefte at ”fattige bønder og fiskere” på Værøy fanget ørn med hendene.

”Ørnhuset” eller fangsthula er både trang og mørk. Walter Kilvik på vei ut av fangsthula.

Foto: Dag Sørli

disse var fortsatt nesten intakt. Så begynte han å reparere på det mest attraktive ”ørnhuset” som lå midt i Rømdalen – tre kvarter fra bebyggelsen på tettstedet Sørland.

Han fulgte de gamle fangstmennenes råd. Om høsten hentet han slakteavfall hos sauebøndene – for fortsatt var saueholdet viktig for værøyfolket og slakteavfall var derfor ingen mangelvare. De gamle hadde fortalt at ørnene måtte ”mates til” – og at ørn og ravn måtte bli vant å finne mat på bestemte steder i urene.

Det ble mange turer og bærer opp til ”ørnhuset” – tilmatingen måtte begynne tidlig om høsten selv om fangstsesongen kun

Den underlige ørnefangsten krever ingen andre redskaper enn en kraftig hand.

Foto: Dag Sørli

var fra slutten av november til juletider. Da er det de knagreste tidene for de store rovfuglene – lite mat å finne både i fjell og fjære. For de som søkte sin næring på havet, var det mye landligge og dårlig fiske på denne tiden av året. Derfor hadde de tid og mulighet til å ”sitte på ørnhus”. Var de heldige, kunne dessuten ørnefangsten gi klingende mynt siden det ble betalt opptil 2 kroner i skuddpremie pr fanget ørn. Men for øyfolket var ørnefangsten en sport og ingen næring.

I 1968 var ørna blitt totalfredet, men

Det gamle ørnhuset ligger ikke langt fra tettstedet Sørland på Værøy.

De svarte fuglene er helt nødvendig hvis ørnefangsten skal lykkes. Ingen ørn slår seg ned på åtet uten at det er kråke og ravn der fra før.

Foto: Dag Sørli

ørnefangsten på Værøy hadde forsvunnet lenge før den tid. Walter Kilvik måtte ha dispensasjon for sin ørnefangst – og for han var det ikke snakk om skuddpremie og død ørn. Han ville ringmerke de store fuglene før de fikk friheten tilbake.

Den første vinteren han satt på ”ørnhus”, var vinteren 1969. Siden han var lærer på heltid, var det bare mulig for ham å sitte på ”ørnhus” på fridagene og på lørdag og søndag. Men allerede en av de første dagene på ”ørnhus” fikk han full klaff. Den 11. november 1969 ble en ung havørn fanget på ”gammelmåten”. Ørna hadde et vingespenn på 2,25 m og ble ringmerket før den fikk friheten tilbake. Den nye ørnefangeren strålte av stolthet

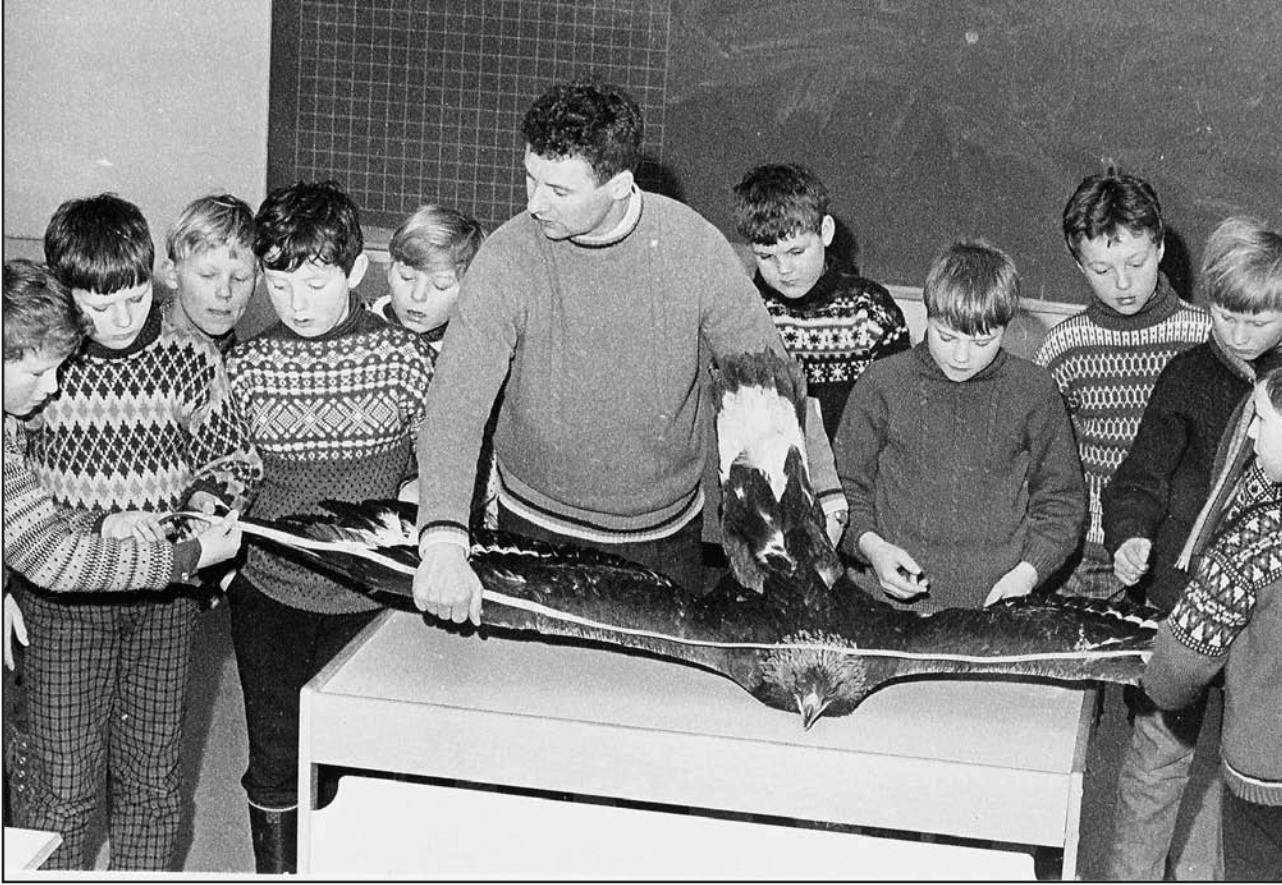
– det ga fortsatt status i øysamfunnet å være ”ørnefanger”. Og lykken sto fangstmannen bi. Den 5. desember ble en ny og større havørn fanget. 21. desember gjorde han sin største dagsfangst med fire kongeørn på en og samme dag.

Dermed hadde Walter Kilvik sluttet seg til rekken av de store ørnefangerne på Værøy. For selv blant gammelkaran gikk det gjetord om en slik utrolig ørnefangst på en og samme dag.

Gammel og underlig fangstform

Utenfor Værøy er ikke fangstformen så godt kjent. Den er likevel beskrevet av tallrike forfattere opp gjennom tidene - og ikke bare av italienske skribenter. Også norske forfattere som Carl Schøyen har fortalt både om ørnefangsten og ørnefangerne. Carl Schøyen hentet mye av stoffet til sine bøker fra utværene – og spesielt fra Værøy og Røst. I boka ”Ørnene fra Nufsflåget” får vi et nærmere møte både med fuglen, fangstformen og de gamle ørnefangerne. Helland har i sitt verk

Endelig! Fangeren har et godt grep om begge beina til ørna. Den store fuglen får ikke luft under vingene – og så begynner arbeidet med å få den store fuglen inn den lille fangstgluggen.

Det er sikkert ikke mange skoleklasser som har opplevd å ha en levende ørn i klasserommet. Walter Kilvik lot elevene på Værøy skole få være med både på måling, ringmerking og når ørnene ble sluppet fri!

Foto: Dag Sørli

”Nordland Amt” beskrevet fangstformen – og i Lofotboka har historien om ørnefangsten stått på trykk. Det var i 1982 – og det er faktisk en generasjon siden.

Velprøvd

Fangstformen er enkel og velprøvd. Etter å ha matet ravn og ørn til hele høsten, kommer selve fangstdagen. Fangeren bruker en kjøttluns som åte. Åtet må susses godt slik at det tar tid før glupske fugler

får gjort kål på åtslet. Et band festes i åtet. Så trees bandet inn gjennom fangstgluggen. Fangeren kryper ned i sitt mørke og trange gjemme, trekker åtesnoren inn før han lukker fangstgluggen med en grastorv. Nå er det bare å vente på dagslyset. Hele prosedyren må nemlig fullføres lenge før noen morgenfrisk ravn er på vingene. For ser raven at fangeren kryper ned i sitt skjul, skyr de svarte fuglene fangstplassen uansett hvor fristende åtet

kan være. Det forteller tradisjonene. Og uten ravn på fangstplassen – heller ingen ørn.

I sitt underjordiske gjømme må ørnefangeren sitte til det igjen er blitt mørkt ute.

Er fangstmannen heldig, kommer ravn og kråke for å godtgjøre seg med åtet. Under stort spetakkel forsyner de svarte fuglene seg grådig. Ørnefangeren må sitte tålmodig og musestille og finne seg i at åtslet rives og slites. Er han heldig, hører han et sus av store vingeslag. Ravnene

flytter seg og tier stille. Da vet han at det er ørn på åtet. Ørna slår de digre klørne i åtet, river og sliter for å få seg en matbit. Samtidig sørger fangeren for å dra i åtesnora slik at ørna stadig kommer nærmere fangstgluggen. Når ørna er nær nok, venter han til fuglen strekker hals for å svelge kjøttlunsen. Da fjerner han torva foran fangstgluggen, griper lynraskt med handa om begge ørneføttene...

Verre er det egentlig ikke.

- Jeg har aldri feilet i fangstøyeblikket, sier Kilvik. Men han vet at andre har gjort det. Alfred ørnefanger feilet en gang og fikk bare tak i den ene ørnefoten. Ørna satte resolutt den andre kloa i Alfreds hand. Kloa gikk gjennom handa, og

Tiden er inne til å la den store fuglen få friheten tilbake.

Foto: Dag Sørli

Alfred måtte trekke ørna fortere enn svint inn gjennom fangstgluggen og avlive fuglen. Så avsluttet han dagsfangsten, kom ut av sitt underjordiske ”ørnhus” til ravnens store forferdelse og satte kursen ned til bygda og doktoren. Det gikk for øvrig bra både med Alfred og handa.

- Når jeg har et godt grep rundt begge ørneføttene, trekker jeg fuglen forsiktig inn fangstgluggen. Den store fuglen får ikke luft under vingene – og i mørket i

Fangstgluggen er ikke stor. Den ble gjerne dekket med en grastorv. Det er her ørna forsiktig trekkes inn. Walter Kilvik viser fangstgluggen.

Foto: Dag Sørli

fangsthula er den ganske uskyldig. Jeg binder ørneføttene godt sammen, og for å forsikre meg om at ørna ikke kan skade meg, putter jeg den i en sekk. Så er jeg klar til å fortsette fangsten, sier Kilvik.

Men helt uten dramatikk har fangsten

ikke alltid vært. Kilvik forteller til ”Aftenposten” i 1974:

”Jeg hadde fanget en kongeørn og hadde den inne i fangsthula. Det var flere ørn i traktene. Jeg tjoret ørnen i en krok, og la meg til å sove. Med ett våknet jeg uten å vite hva som var årsaken. Jeg hadde bare en følelse at noe var galt. Jeg hadde lykten klar og lyste mot føttene mine der jeg merket ett eller annet. Lysstrålen traff øynene på ørna. Den satt nederst ved bena mine og stirret på meg. Den hadde klart å komme løs av tauene som tjoret den, videre hadde den fått av seg sekken jeg hadde trukket over hodet på den for å roe den. Nå satt den klar med skarpe klør.

- Hva gjorde du, og hva tenkte du?

Det var ikke mye tid til å tenke, men jeg husker at jeg hvert øyeblikk ventet en skarp ørnekle i benet. Jeg kastet meg forover – som en målmann i et tigersprang – og grep ørnen i føttene Og så var det ikke mer”.

Ørn og sau

Det er ingen som med sikkerhet kan fortelle hvordan den underlige fangstformen en gang oppsto. Værøyfolket har hele tiden betraktet ørnefangsten mer som enn sport og manndomsprøve enn som jakt. Men øyfolket hadde også sine sauer gående ute både sommer og vinter. I steile og glatte fjellsider kunne nok en og annen utgangsau gli utenfor – ”rape” – som folket sa. I vintermørket og storm kunne en flaksende rovfugl til tider sørge for at vel mange sauer ”rapet” utenfor skren-

tene. Siden ørna var ”rovfugl”, betalte lensmannen 2 kroner i skuddpremie for hver ørn som ble avlivet. En liten ekstraintekt var alltid kjærkommen i mørkeste adventstida – for det var som nevnt kun i adventa ørnefangsten foregikk. For øvrig viser tall fra lensmannen at det et enkelt år ble betalt skuddpremie for 252 ørn – alle fanget på ”gammelmåten”. Det er tydelig at ørnebestanden har vært stor – men mye var streiffugl som kom fra kalde og snødekte innlandsstrøk og ut til kysten hvor det var lettere å finne føde.

Naturfag for fugleelskere

- Jeg kunne ikke ringmerke og slippe ørnene mens det var mørkt. Derfor lagde jeg små ”bur” i kjelleren der ørnene fikk være til neste dag, sier Kilvik. Av og til hadde læreren med seg en levende ørn i klasserommet. Elevene fikk etter hvert førstehåndskjennskap til den store rovfuglen. De fikk være med på å måle vingespenn og være med på ringmerkingen. De heldigste fikk også være med når ørnene skulle få friheten tilbake. Det skjedde gjerne utpå ettermiddagen og ofte fra en fjellknaus i Breivika, en halv mils vei fra selve sentrum av bygda.

Det skulle altså bli læreren fra Meløy som ble den siste ørnefangeren på Værøy. Til sammen fanget Walter Kilvik 23 ørn på ”gammelmåten” på Værøy – den siste 21. desember 1974. Alle ble ringmerket og sluppet fri, men få er funnet igjen.

*Krigen nådde
de ytterste utkanter...*

Mai 1940 – juni 1999

Kjetil R. Arntsen

Det var en dag i juni. Vi hadde ferie og hadde all verdens med tid. Vi kjørte til Moskenes for å sjekke turistinformasjonen og der traff vi turistkoordinatoren som sto i ivrig samtale med tre voksne turister. Da de så oss så det ut som om de blei glade. Turistene for å møte oss, stedets folk og Stig ikke minst på grunn av at spørsmålene han fikk var ukjent stoff for han. " Vet dere av en grav til en engelsk soldat som ble funnet og gravlagt på kirkegården her i Moskenes i 1940?

Ja, den visste vi av. De var 3 turister- engelske - 2 menn, en eldre og en ung, og en kvinne. Den eldste fortalte at hans far omkom på Narvik havn da krigsskipet han var om bord på, et troppetransportskip ble bombet og sank. Det skjedde først i mai.

Liket av ham ble funnet på yttersida av Moskenes, i Refsvika sist i august, fortalte han. Han ble gravlagt fra Moskenes kirke, fortalte han også. Han viste oss bilder av båra i kirka med mange blomsterkranser og av gravfølget med masse folk. Det var 6 unge gutter som bar båra.

Vi kunne straks se at båra sto i bedehuset på Å, og at følget gikk fra bedehuset. Der var også bilde av båra om bord på en båt. Vi fortalte de engelske pårørende hva vi så. Det var rart å bli så engasjert som vi ble der vi sto sammen med dem.

De fortalte at den forulykkede var major i den engelske hær. Han ble gravlagt på Moskenes kirkegård. Siden ble han hentet og gravlagt på Krigskirkegården i Narvik.

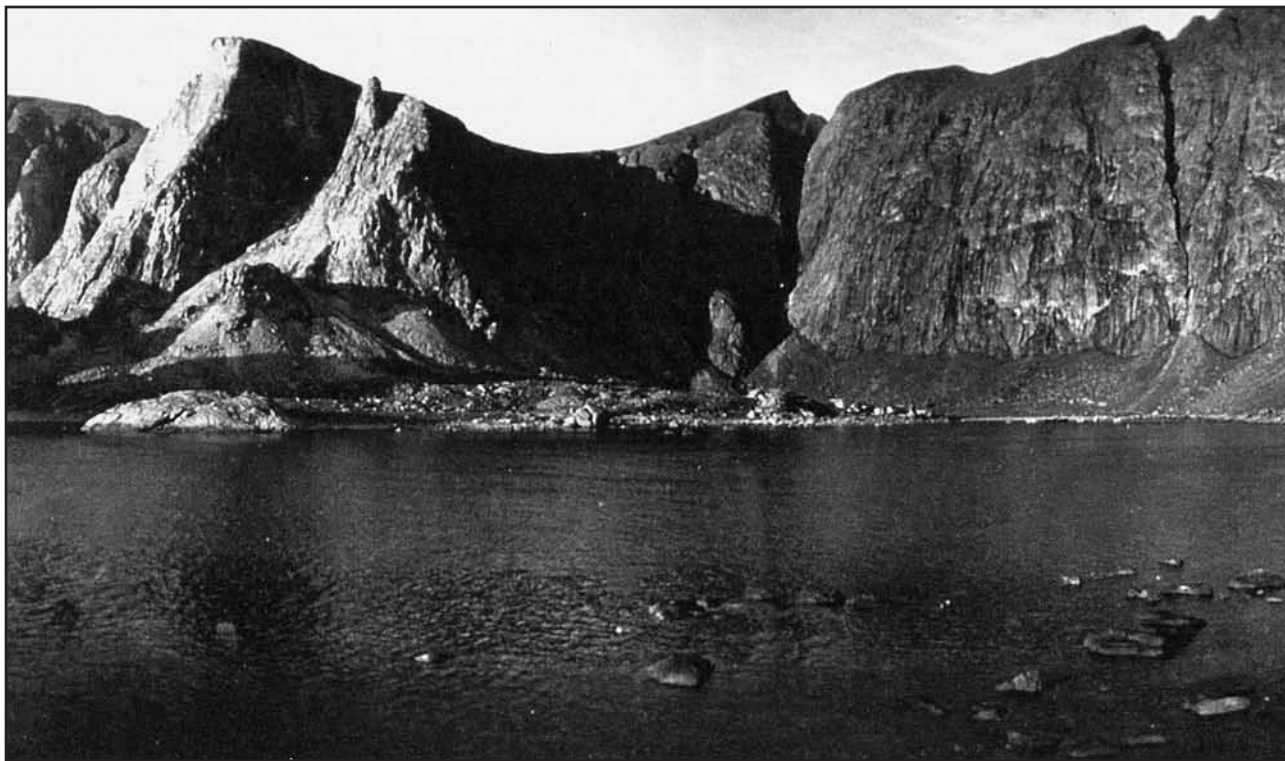
De viste oss bilder av gravstedet der med ei stor støtte.

Vi dro opp på kirkegården. Vi kjørte hver vår bil. Det var så fint et vær. Sol og blikkstilte, ikke et vindpust. Så vakkert som det var der da. Blomster- et vell av tulipaner og liljer, grønne fine plener og vakre velstelte graver. Vi tok dem med dit hvor graven hadde vært. Vi kunne se stedet. Vi sto stille og såg oss om alle fem. Det var sønnen til han som hadde ligget her i så mange år, hans kone og sønnesønn fortalte de etter hvert. Så stille og fredelig alt var. Vi tenkte nok det samme, den engelske dama og vi. Han skulle ha fått ligget her hvor han ble stedt til hvile først,- i roen og freden som fantes der. Han omkom utenfor Narvik – rak hit til

Moskenes, men blei tatt tilbake til Narvik. Sønnen viste oss en ring han hadde på fingeren. Denne hadde far på fingeren sin da de fant ham, ringen, diverse papir og penger som ikke var ødelagt tross den lange våte reisen fra Narvik og hit til Yttersida av Lofotodden. Han var irsk fortalte de. Så rart at liket var i så god forfatning, undret hun seg. Ja, havet er kaldt, holder bare 4 til 10 grader. Lensmannen ble varslet da de fant liket. Det ble lagt i en rorbu i 14 dager før han blei begravet fra bedehuset på Å.

Og så alle disse blomstene på hans kiste - og det store gravfølget med både barn og voksne, undret de seg over.

Ja, svarte jeg, det var for så vidt vanlig her på stedet, man møter opp, særlig var det vanlig før i tiden. Kan tenke meg til at

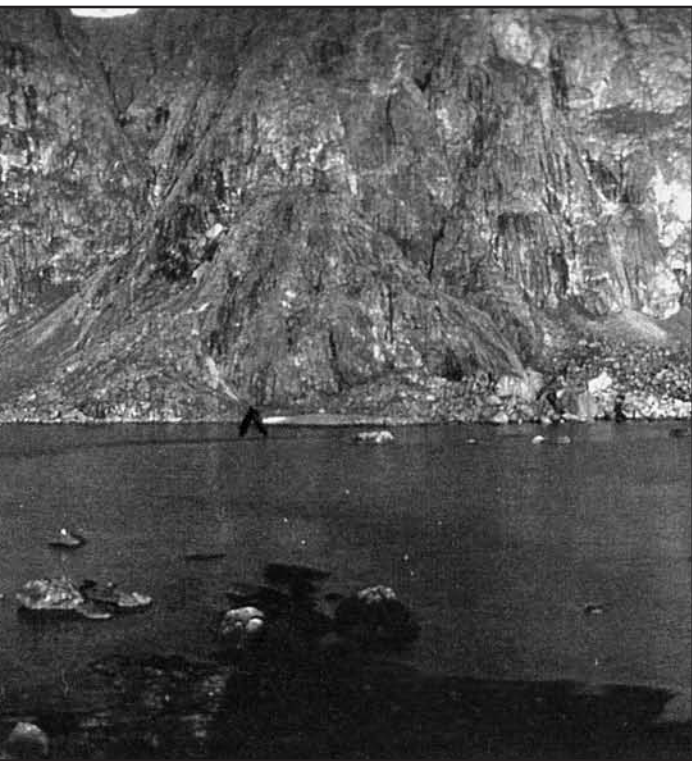
Major C. L. J. Browen

Bildene har vi lånt av Patric Browen

situasjonen slik som den var da gjorde sitt til at folk gikk mann av huse.

De fortalte at de om ettermiddagen skulle møte en av dem som fant liket. Vi skiltes der oppe ved kirkegården. Det følte som om jeg hadde vært i begravelse, så vemodig og høytidelig.

Senere tenkte vi - enn om de syntes det var trasig at han ble begravet fra et bedehus. Jeg ringte til dem de skulle møte om ettermiddagen og ba dem fortelle at det var vanlig med begravelser fra bedehus her hos oss da. Vi hadde ikke vei til kirka og måtte med båtskyss uansett.

Vi fikk ordnet med musikk i bedehuset, et nydelig gammelt orgel hvor organisten spilte "O bli hos meg" og "Nærmere deg min Gud".

Det var som en begravelse syntes vi – kanskje slik den hadde vært for 60 år siden.

Og så...

Etter besøket i Moskenes har Patric Browen skrevet litt om faren som ble funnet i Refsvika. Teksten er på engelsk, men vi tar med en forkortet versjon på norsk.

15. mai 1940 ble regimentet The Irish

Major C. L. J. Browen ble funnet omkommet i Refsvika. Stedet der han ble funnet er merket med et x.

Bildene har vi lånt av Patric Browen

*”Chobry” er bombet og satt i brann.
Kista med den omkomne føres fra
Refsvik til Å.*

Bildene har vi lånt av Patric Browen

Guards som faren major C.L.J. Browen tjenestegjorde i, sendt fra Bogen til Narvik på et polsk troppetransportskip ”Chobry”. Mens de fortsatt var på skipet, ble de bombet av Luftwaffe, og far og fem andre offiserer ble drept. Skipet sank, men soldatene og det polske mannskapet ble reddet av et annet krigsskip.

I august 1940 ble liket av far funnet på stranda i Refsvika av en fisker som var bror til Hermod Olsen som nå bor i Moskenes. Hermod var bare en guttunge, men han kan huske at han var med på å bringe fars legeme til heimen. Liket ble senere bragt med båt til Å hvor lokalbe-

folkninga organiserte en begravelse i den lille kirka. Etter gudstjenesten fulgte de kista i en ny båt til Moskenes der han ble begravet på kirkegården.

I 1999 dro min kone, sønn og jeg for å se fars grav. Han er nå begravet på Krigskirkegården i Narvik. Vi dro også til Lofoten og Å. Til vår overraskelse møtte vi Hermod og hans datter Anita, og også Tordis Arntzen og hennes ektemann. Tordis kan huske at da hun var liten hadde hun vært ved fars grav i Moskenes – og kunne vise oss hvor far hadde vært begravet. Hun hadde brukt å sette blomster på grava. Vi fikk også se den lille kirka på Å som var brukt til begravelsen. Det var uendelig godt for meg å få se denne plassen og møte de vidunderlige menneskene her.

*Det handler
om nøysomhet og
tradisjon...*

De gamle sjøvottene

Ann Kristin Klausen

Sjøvotter, ullvotter brukt under fiske, var lenge en viktig del av arbeidsklærne til fiskerne langs hele norskekysten. De solide vottene beskyttet hendene mot vann og kulde, fisk og redskap under det harde arbeidet til sjøs i kaldt og rått klima.

I Nord-Norge ble vottene kalt “sjyvotta”. Andre steder het de “fiskervotter” eller “vavotta”. Men uansett benevnelse var det vanligvis kvinnene som produserte vottene fra grunnen av. Utgangspunktet var tykt godt hjemmespunnet garn, strik-kepinner, øyemål, flittige hender og livs-lang læring. Det gikk med utallige timer til å fôre sauene, rive eller klippe av ulla, karde den, spinne den løst, tvinne den, strikke og tove vottene. Oppskriften gikk i arv fra generasjon til generasjon.

I kildene

Den første skriftlige kilden som forteller om sjøvotter er Fogd Erik Schønnebøl sin beskrivelse fra Lofoten og Vesterålen i 1591:

Vanterne som de haver paa hænderne erer af js, ligesaa haarde, som de vare af Jern, saa det er et stort Guds under, at de ikke fryse hænderne af sig, men her er mange som fryser all deres hilsen og helbred af sig, skriver han

Fra 1800-tallet finnes det skriftlige kilder som gir mer konkrete opplysninger. I

*Her har fotograf Wilse fanget et typisk
motiv der gutten har votter med to tomler.
Bildet tilhører Norsk Folkemuseum*

Søren C. Sommerfelt sin beskrivelse fra Saltdalen i 1827 heter det:

Vanterne, som de bruge paa Vinterfiskeriet, maa bindes løst af norsk Uld, og saa store, at den halve længde syes op paa Haanden. Ved brugen tøves de nu lidt efter lidt sammen til passelig Størrelse. Enhver maa i det Mindste have 3 Par Saadanne med sig paa Reisen

En annen skriftlig beretning fra 1827 er Gustav Peter Bloms reisebeskrivelse fra Nord-Norge. Der står det:

”Nordlændingens Søstrømper og Søvanter ere hjemmevirkede af grov Uld, og saa tykt sammenvalkede, at de ligne Puntlæder i Tykkelse.”

Da Eilert Sundt skrev om husflidsvirksomheten rundt 1860 fikk han også med seg betydningen av gode hjemmelagde strømper og votter. Etter å ha lest en rapport fra sognepresten i Berg og Torsken skreiv han følgende:

Med omsyn til strikking, da gjelder det her som i det hele tatt i Nordland at det aldri er spørsmål om annet enn at selv i den fattigste familie skal alle være ordentlig forsynt med strømper, aller mindst to par hver. Slik kjøper man aldri. Sjøstrømper (3 à 4 merker ull) og store sjøvanter (1 mark ull) er noe som alle voksne mannfolk trenger, alle har i regelen 2, ofte 3 og 4 par vanter. Unntaksvis kan det hende at en og annen løskar i Lofoten eller Finnmark har kjøpt seg et

par i nødsfall. Å holde alt dette ved like krever ikke lite strikking da en fisker gjennomsnittlig trenger et par nye sjøstrømper annet hvert og minst 2 par sjøvanter hvert år uansett på strikking.

Den viktige ulla

De tradisjonelle sjøvottene var hjemlagde av saueull. Et ullplagg kan trekke opptil 30 % væte uten at det kjennes vått, og holder varmen likevel. Og sjøvottene ble både våte og stive av kulde, saltvann, regn og snø. Fiskerne dyppet vottene i sjøen før bruk. Så la de vottene på tofta og satt på dem til de skulle brukes. De våte vottene var myke og holdt bedre på kroppstemperaturen. På grunn av saltvannet stivnet de heller ikke så lett, og hvis de stivnet kunne de henges i et snøre utabords til de tinte igjen.

En viktig forutsetning for gode sjøvotter var velegnet ull. Ulla fra den gamle norske spælsauen hadde gode varmeegenskaper. Den besto av varm myk bunnull og lange strie dekkhår. Kombinasjonen egnet seg ypperlig til sjøvotter. De lange glatte dekkhårene var vannavstøtende og plagget ble sterkt samtidig som det holdt godt på varmen.

Der vinteren var mild hendte det at sauene gikk ute hele året. Ull fra slik utgangsau fikk større fettinnhold, og ble dermed mer vannavstøtende, enn ulla fra sau som stod inne om vinteren. Deler av denne ulla var det ikke nødvendig å klippe. Ulla kunne løsnes med nevene når sauene begynner å felle den. Ullfibrene ble dermed ikke

kuttet, og var ypperlig som råmateriale til plagg som måtte tåle vann.

Enkelte sauer med lang blank ull kunne være særlig gode produsenter av ull til sjøvotter. "Sjyvottsauer" ble de kalt. Det var særlig den lange ryggulla fra voksne sauer som ble brukt til votter, i tillegg til ull fra lår og side på sauen. Mykere ull fra for eksempel lam kunne blandes inn under kardinga. Høstulla var også regnet for best. Ulla ble sortert etter formål. Så kunne det velges forskjellige ullkvaliteter etter hvilket plagg som skulle lages.

Ulla fra den gamle spælsauen ble regnet for å være best til sjøvotter. Ivar Anker Heltzen, prest i Rana, skrev i sin beskrivelse fra 1830-tallet at:

"Den norske grove Uld er bedre tjenelig ende den engelske korte Uld til de i Nordland saa høist nødvendige Søvvanter, hvoraf enhver, der søger Lofoten, haver almindelig 2.de Paar med sig, foruden dem han bruger til dagligt brug, da den norske Uld giiver mer laadne Vanter ende den engelske, der bliver langt lettere i Søvvand, men mer haard."

Likevel ble spælsauen i stadig større grad erstattet eller blandet med importerte raser. Særlig fra midten av 1800-tallet ble antallet spælsauer redusert. De nye sauene ga mer ull, men ulla var også mer ensartet og ikke så velegnet til sjøvotter. Der det fantes spælsauer ble denne ulla fortsatt brukt til sjøvottgarn eller blandet inn i annen ull.

Sjøvotter fra Sund i Lofoten.

Foto: Ann Kristin Klausen

En omstendig prosess

Å strikke riktig gode votter krevde kunnskap om materialvalg og metoder. Fra ulla ble klipt, til vottene var ferdige og kunne tas i bruk, måtte den gjennom mange forskjellige prosesser.

En vanlig måte å strikke vottene på var denne som Marie Zachariassen fra Sørfold brukte: "Dem var hvit med nån stripa øverst med ribbestrikkning fram og tilbake rett så det ble 5-6 rilla, så var det 2-3 cm. glattstrikk, et par riller igjen. Så kom man ned og auka for selve votten,

Fiskere fra Nesna med garnbruk. I midten ser vi Olaf Bang. De andre er ukjente.

rett fram og tilbake, og så rundt og rundt. Vi bruka heimspunnen, lett tvinna garn. Det skulle ikke være for mye tvinn. Så tøvå eg den for hånd på tøvbrett med grønnsåpe.

Vanligvis ble det brukt hvit ull til sjøvotter. Enkelte ganger ble hvit ull karded sammen med svart ull så vottene ble grå. Svartsauer var sjeldnere enn hvite, og det var ettertraktet å ha svartull. Men som regel skulle sjøvottene være hvite. Geiteragg, hestetagl, hunde- eller revehår

ble også i enkelte tilfeller strikket inn i vottene. Men votter som skulle brukes til roing måtte kun være lagd av saueull.

Etter å ha karded ulla på storkarder og småkarder skulle den spinnes. Det var litt av en kunst å spinne garnet så det passet til sjøvotter. For sjøvottgarnet skulle ha lang snurr, samtidig som det skulle være tykt og mykt. Fra gammelt av var håndteinen spinneredskap, men fra 1700-tallet ble hjulrokken stadig oftere brukt. Enkelte sverget likevel til håndtein helt fram mot 1900-tallet. Den var både billig i anskaffelse, lett å bruke og bringe med seg. Dessuten ble garn spunnet på håndtein

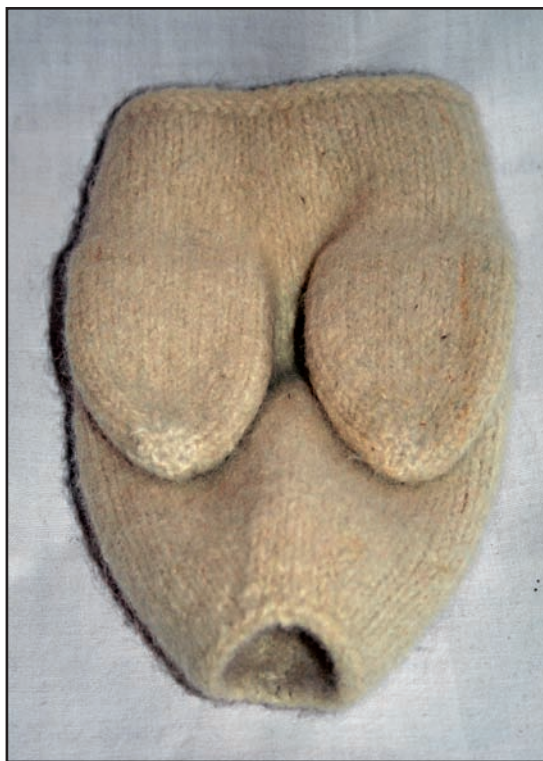
mykere, og var bedre egnet til sjøvottgarn enn garn spunnet på rokk. Blant samekvinnene var håndtein i bruk lengre. Helt fram til etterkrigstida av enkelte.

Sjøvotten ble strikkes av en eller to tråds garn. Det hendte at garnet ble vasket før strikkinga. Men oftest ble det brukt uvasket. Vottene ble mykere og lettere å tove når fettet fikk være i. Beste redskap var bein- eller trepinner. Bruk av bambuspinner var utstrakt. Kjevebeinet fra ei ku kunne for eksempel brukes til strikkepinner. Metallpinner egnet seg ikke til votter, men til strømper kunne slike pinner brukes.

Vottene var vanligvis glattstrikket. Enkelte hadde vrangbord øverst, med to rette og to vrang masker over flere omganger. Men det var mer utbredt at vottene var strikkes med en omgang vrang først, deretter rettstrikk et stykke, og så noen omganger vrang igjen. Det fantes også votter med border i sauesvart strikkes rundt skaftet.

To tomles

Noen votter hadde to tomles, en på rett sted og en på motsatt side på handbaken. Vottene ble først slitt i "loven", altså på innsida der tommelen vanligvis er. Ved å ha to tomles på hver vott ble slitasjen jevnere og votten fikk lengre levetid. I tillegg kunne votter med to tomles brukes på begge hendene. For høyrehendte var det gjerne slik at høyrevotten ble fortere utslitt enn venstre. Ved å bytte på høyre og venstre vott holdt pare seg lengre.

*"Totomling" – sjøvott med to tomles.
Tilhører Vefsn Museum.*

Foto: Ann Kristin Klausen

Ikke alle fiskere likte denne typen votter. Ekstratommelen var i veien under arbeidet, selv om den ble dyttet inn i votten. Og vottene tovdde under bruk, så etter en tid kunne de bli ubrukelige selv om loven ikke var utslitt. Votter som var for sammentovd ble for små, for stive å arbeide i, og de mistet varmeevnen. Andre måter å forsterke vottene på var å sy vadmel eller tovet strikkes tøy over loven. Denne forsterkningen kunne byttes når den var utslitt.

Islendingene eksporterte votter med to

tomler. Inspirasjonen til denne særskilte vottevarianten kan ha kommet derfra.

Toving

Vottene ble strikket svært store, ofte i dobbel størrelse, og så tovet til de krym- pet inn til halvparten av utgangspunktet. En god vott skulle være på størrelse med ei småkveite, het det i Troms. Votter som var 40-50 cm. lange var ikke uvanlig. Tovinga gjorde vottene sterke, tykke og varme. Forskjellige metoder ble brukt. Plagget kunne dyppes i varmt vann, gnikkes inn med såpe og rulles over et riflet eller uhøvlet trebrett. Mange hadde salt i tovevannet. Fra Lofoten fortelles det at grovsalt ble strødd over plagget og kokende vann helt over. Plagget ble deretter banket med et trestykke. Prosessen ble gjentatt flere ganger og endte med at plagget skyltes i sjøen. Det finnes også beretninger om bruk av varm fiskesø til toving. Limstoffet i fisken var gunstig for sammenfiltinga. Sopelime var et annet toveredskap. I likhet med en stamp med bjørkeris. Varmt vann ble da helt på vottene som ble gnidd mot riset. Vottene ble tovet på vrangen, og kardet før de ble vrenget, så innsida ble ekstra myk og god.

Votter som ble brukt på sildefiske måtte strikkes ekstra store for sildolja bidrog til at vottene tovedes ennå mer ved bruk. Skulle vottene brukes til linefiske burde de være tovet godt så de var skikkelig harde, ellers ville anglene henge seg fast i votten når lina skulle settes og dras. Men ble vottene for harde og små var det ikke bra. De var stive å arbeide i, holdt vannet

inne, og gjorde fingrene såre. Hvis vottene skulle brukes til garnfiske hendte det at de ikke var tovet på forhånd i det hele tatt. De ble så sterkt tovet under arbeidet med å dra garnlenka at forhåndstoving ikke var nødvendig. Vottetommel og -snipp ble sydd fast på handbaken på votten så den ikke skulle være så stor til begynne med. Ettersom votten tovedes under arbeidet ble tommel og snipp løsnet.

Rengjøring og merking

Etter arbeidet måtte fiskerne vaske vottene fri for fiskeslog og annet rusk og rask. De dyppa vottene i sjøen, banka dem på en stein og tråkket dem ned i snøen. Eller de hang dem etter båten. En mer spesiell variant av rengjøring var å legge torskens galleblære inni votten og trække på den, eller rett og slett helle galle utover votten. Vottene ble deretter skylt i sjøvann, og var fine og kvite igjen.

Øverst på ene sida av hver vott var det en tråd. Når vottene hang på veggen til tørk, var trådene på de to vottene som var par knyttet sammen. På en del votter, i hvert fall de som ble brukt på lofotfiske, var det ofte brodert initialer øverst på vottene. Fiskerne skulle kjenne igjen egne votter i orrbua.

Gjenbruk

Det harde arbeidet på sjøen slet hardt på vottene, og hver fisker hadde bruk for flere nye par hvert år. Når mannfolka skulle rustes ut til det månedslange lofotfiske hørte 4-7 par nye votter pr. mann med. I tillegg kom egne handingsvotter/småvot-

ter som ble brukt til fiskearbeidet på land. Disse var mindre enn sjøvottene, og hver lofotfisker trengte minst ett par.

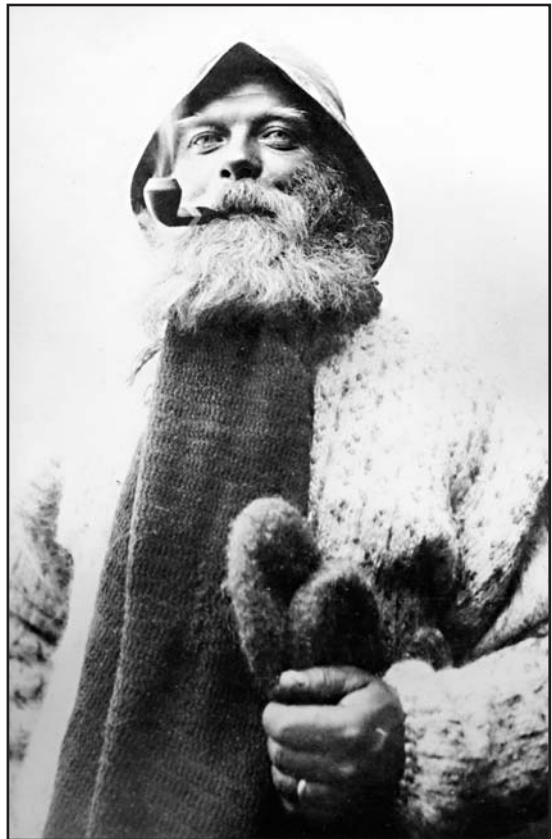
Vottene ble reparert så lenge som mulig. Ødelagte votter ble ikke alltid kastet, men tatt med hjem. Deler av den utslitte votten kunne for eksempel brukes til luggsåler.

Fiskerne skulle vanligvis ha med seg det de trengte av klær hjemmefra, men hvis forsyningen av votter ikke holdt var det mulig å skaffe nye par i Lofoten. Enkelte av kvinnene der hadde små ekstraintekter av å strikke votter. På slutten av 1930-tallet kostet et par hjemstrikkete votter 5-7 kroner. Rundt 1950 var prisen ca. 15 kr.

Ensartet

De tykke sterke sjøvottene var tilpasset kystklimaet og arbeidet til havs. De vernet fingrene mot snø, regn, saltsjø og kulde. Vottene var møysommelig tilvirket fra grunnen av. Framstillingen av vottene var en del av husfliden, og hver vott var derfor unik. Likevel var sjøvottene påfallende like. Det var i liten grad lokale variasjoner.

Det kom kanskje av at denne type håndbekledning var det som egnet seg absolutt best til arbeid under fiskeri. Materialvalg, tilvirking og form ble bestemt av funksjon. Sjøvottene skulle være hensiktsmessige i arbeidssammenheng, og arbeidet var tilnærmet likt langs kysten. Forskjeller mellom vottene var i større grad knyttet til forskjeller i arbeidsoppga-

I "islender". Bildet viser notbas Johannes Folgerø i islender og sydvest, med sjøvotter og pipe. Bildet er tatt i 1904 av fotograf Louise Engen i forbindelse med fiskeriutstillingen i Bodø.

Bildet tilhører Salten Museum.

ver enn lokale forskjeller.

Avlegs

Lenge etter at fiskerne hadde begynt å bruke kjøpe oljeklær, etter at sydvesten hadde erstattet skinnhatten og gummi-støvler hadde overtatt etter røysertene, brukte fiskerne hjemlagde sjøvotter.

Sammen med hjemmestrikkete strømper var vottene kanskje det plagget som lengst ble tilvirket i heimen. Men nå er også sjøvotten historie. Med andre båter, maskiner som trakk fisken opp av havet og fabrikkframstilte votter og arbeidshansker ble behovet for votter endret. I løpet av etterkrigstida forsvant sjøvottene gradvis.

En kvinne (f. 1926) fra Steigen svarte dette på Norsk Etnologisk Granskning sitt spørsmål om sjøvotter:

- Fram til 60-årene brukte fiskerne "sjyvotta". Det ble spunnet tykt garn, men ikke for mye "snurr" på. Vottene ble strikket på trepinner og var dobbelt så stor

som de senere skulle bli. Noen ble strikket med to tomler for at vottene skulle slites jamt. (...) Uten gode sjyvotter var fiskerne hjelpeløse. Når de skulle dra bruk, når den ble gjennomvåt, slo de dem mot en sten eller vegg, før de ble hengt til tørk. De ble da enda tykkere enn de var før.

På 1980-tallet var det få fiskere som brukte slike votter, og i dag er de ikke i bruk av yrkesfiskere. Men sjøvottene er likevel en viktig del av vår kystkultur, for historien om sjøvotten er en del av historien om livberging og ressursutnytting langs kysten.

Syvotta fra Velfjord

ved Solbjørg Klausmark, Nevernes

Syvott-ulla måtte være av god kvalitet og gå godt i hop under tøving. Garnet ble spunnet ei snelle hver vei og nøstet i hop til tykt 2 trådgarn. Dette ble ikke tvunnet, men strikket uvasket på ekstra tykke pinner. Disse "syvottstikkån" ble laget av tre, det var kanskje einer. Muligens også av bein.

Selve votten ble strikket ekstra stor og tøvet godt så den ble tett og varm. Dette var før gummi-hanskenes tid!

Etter at votten var tøvd og vaska skulle den loes eller kardes på vranga. Den måtte da være heilt tørr, og den ble da ekstra myk.

I dag strikkes det votter av vanlig 3 trådgarn. Omgangsmåten er nok den samme, men den gamle måten å lage "syvotta" fra Velfjord ga nok ekstra slitestyrke og var bedre tjent til "sybruk" etter datidens krav. Velfjordkallan hadde dessuten en ypperlig måte å vaske disse vottene på etter dagens bruk. De (vottan) ble gnidd inn med fiske-gall til det skummet godt, så lagt på en stein og banket. Etter skylling i sjø, var siste skyllevatn godt varmt ferskvatn. Gjett om de ble kvit og fin!

*Ikkje så reint
lite å hugse på....*

Gamle merkedagar

Dagmar Blix

Dei gamle merkedagane var som ein kalender. Dei fleste vaksne hadde dei i hovudet, og det var ikkje så reint lite å hugse på. Men dei hadde no primstaven til hjelp for minnet. Dei fleste merkedagane stamma ifrå den katolske tida - eller endå lenger att i tida, og dei hadde namn etter ein eller annan helgen.

Folk var så redde for at det skulle bli hard vinter. Skulle det bli mykje snø og frost? Skulle vinteren bli lang - med pineår og bunød? Dei gamle kunne gje svar, dei tok varsel etter det lang røynsle hadde lært dei - og slektene før dei. Gulna skogen tidlig om hausten, skulle det bli tidlig vår neste år. Men sat lauvet lenge på trea, skulle det bli pinvår.

Var det mykje rognebær om hausten, skulle det bli mykje snø. Mekeli eller mikkjelsmess er den 29. september. Han er oppkalla etter erkeengelen Mikael. Det var ein viktig merkedag. All grøde av marka måtte vere kommen i hus til den tid. Vinteren har sagt:

«Til mikkjelsmess kan dokk vent meg, men til helgemess då kjem eg.»

Helgamess er den 2. november - allehelgensdagen.

Den snøen som kjem før telen har lagt seg, blir aldri liggande.

Avbermark heilt fram til jul var ikkje noko godt teikn, for det spår ein dårlig vår.

Tok adventa til med styggver, så endte ho med godver og omvendt. Adventa og

fasta skal ha samme veret. Ofte er det ein leversperiode innunder jul, og då sa folk: «No brygger han Tor til jula.» Men Tor var ein heidensk avgud, kanskje den mest dyrka. Strengt tatt var det ulovlig å nemne dei heidenske gudane, så folk sa heller: «No brygger han Tomas til jula.» Tomas, tvilaren, skulle få innta den plassen. Tomasmesse var den 21. desember.

Den 13. desember hadde dei ei messe for den heilage Lucia. Den dagen hadde dei lysmesse.

Tollesmessdagen var den 23. desember, og dagen før var Tollesmesseaften. Den dagen kunne den som var først oppe gje dei andre julskåka. Det var mest born og ungdom som for med slikt.

Er julaften tjukk - overskya - og nyårsnatta klår, blir det godt år. Det var elles mange slags spådom som kunne foregå på nyårsnatta. Dei gamle fiskarane ville gjerne ha greie på kva for fiskevær det vart best fiske utfor. Då sette dei «fiskevatn»: Dei sette ein balje eller eit fat med vatn inn i kjøkkenet, og så skreiv dei på kanten nokre av fiskeværa. Der det hadde samla seg mest skumblærer, der vart det best fiske.

Dei unge jentene ville gjerne ha greie på om dei vart gift eller fekk kjærest i det nye året, og difor dreiv dei med løynde konster og tok teikn og spådom av ditt og datt. Den giftelystne jenta skulle gå utfor veggen med den siste grauttugga i munnen og sette seg ned og lye. Friaren skulle komme frå den kanten der ho hørte

første lyden ifrå. Men hørte ho ingenting så kunne ho risikere å bli gåande ugift eit år til. Ho kunne få sjå kjærasten sin og - i draume.

Då skulle ho ta av seg serken og legge han under hovudputa om kvelden. Ho kunne og sette skoene sine i T og seie fram dette verset:

Jeg setter mine sko i T,
jeg ønsker kjæresten min å se,
jeg ønsker å se ham slik som han er
- helst i sine hverdagsklær.

Kom han ikkje då og viste seg for henne, så var det stor fare for at ho vart gåande ugift gjennom livet.

Å granske om liv og død var vel nifse saker, men det var då dei som gjorde det. Vile ein vite kven som skulle døy i det nye året, kunne ein ta grauttvora i handa og springe tre gonger rundt huset attlengs. Det kunne hende ein då møtte den ein minst ønska å sjå, sa folk. (Styggen, kanskje?) Men han eller ho skulle sjå inn gjennom vinduet der alle i huset sat samla. Då var der ein plass tom der den sat som var fæg - (bestemt til å døy). Eller kanskje der sat ein haulausing.

Den 25. januar var pålsmess, oppkalt etter apostelen Paulus.

Den 2. februar var kyndelsmess, på latin missa candelarum, og det tyder lysmesse.

Tok adventa til med styggver, så endte ho med godver.

Foto: Sigbjørn Lauritzen

På oldnorsk heitte eit talglys kjerte eller kyndel. Den dagen brukte dei katolske prestane å velsigne alle vokslusa som folk hadde gjeve til kjerka. Dei vart då innvigd til kjerkebruk.

Den dagen var det heilt slutt med jula. Ho var vel slutta trettendagen - helligtrekongersdagen. Ville dei ikkje då slutte å ture jul så kom «han tjuendedags-Knut og jaga jula ut». Då var mannfolka reist på fiske, og ungdommen hadde tura ifrå seg, så då høvde det for kvinnfolka å halde eit lite lag, det var kjerringjuldagen. - Men om kyndelsmess sa folk:

Ved kyndelsmessknute
då er jula ute,
men ingen kan laste
den som held jul heilt til faste.

Men dei fleste hadde då tatt striskjorta og havrelefsa i bruk. - Dei rekna med at halve vinteren då var gått - (2. febr.), og høystålet måtte ikkje vere meir enn halvøydd skulle det vare til våren. Det samme var det med kornet. Draup det unna takofsen den dagen, så skulle det bli ein mild vår.

Blåsmesse var 3. februar. Han var oppkalt etter den heilage abbed Blasius. Men namnet vart forvanska til blås, og så meinte folk at var det mykje blåster den dagen, så skulle det bli mykje vind heile året.

Dei gamle hugsa dei gode somrane.

Foto: Sigbjørn Lauritsen

Den 22. februar heitte Per Varmstein eller Peter Stol etter apostelen Peter, då han var biskop i Antiokia. Slik veret var den dagen skulle det bli i 30 dagar etterpå. Då kom den første varmsteinen i jorda. Telen skaut ikkje djupare i marka det året. –

Den 24. februar heitte mattismesse, oppkalla etter Matteus. Den dagen vart i gamle dagar kalt laupardag, for den var i lang tid skottårsdag i Noreg og på Island. Dei åra det ikkje var skottår fall denne dagen bort. - Var det kaldt den dagen, skulle det bli mildt ei tid framover.

Det skal vere tre vårkveldar i ogjø, februar, og dei sa: «Ogjø med sitt skjegg lokka all ongan utfør ein vegg». Solskinnet var så pass varmt at dei kunne sitte i solveggen ei stund.

Om mars sa dei: «Mars morrakvass og kveldgo». Det var skare om morgonen, men mildare imot kvelden. - Den 12. mars var gregorsmesse. Og det heitte: «Gregoriusnatta klår gjer ein hard vår, men gregorsmess tøy er bere enn ti lass høy». «Den 12. mars skal tjelden vere på Loppasanden - dau eller levanes», seier folk den dag i dag. - Flyttfuglane utsetter ikkje reisa si om det er frost og snø. Men mange mister livet på turen.

Den 21. mars er det vårjamndøgn. Var det godt ver den dagen, skulle det bli ein god sommar. Den 25. kalla dei Vårfrumess eller Marimess, etter jomfru Maria. Slik veret var då skulle det bli i sju veker etterpå. - Den dagen kalla dei i Lofoten for

For dei som dreiv fiske, var dei gamle merkedagane viktige. Frå Røssnesvågen, Værøy.

Foto: ukjent

den store brennevinsdagen. Det lakka mot slutten på fisket, og skårungen, førstereisguten, skulle "handse" den dagen, altså spandere noko på bulaget. Det gjekk mest ut på brennevin.

Så kom april, og kanskje bunøa alt stod utfor døra. Dei sa: «April møy kjem aldri så føy at ho ikkje vil ha sju lass høy.»

Og: «April regn og mai kulde gjer lader og stabbur fulle.» Den 14. april var sommarmåldagen. Fraus det på tjønnan den natta, skulle det fryse i 40 veker etterpå. - Det lakka imot slutten på Lofotfisket, og var det smått med fisk, «sula dei opp» og for heim. Men Lofotoppsynet varar til 20. april.

I påska hadde folk mange merke. «Palmesøndag klår gjev tidlig vår og godt år». Men så kom skjærstorsria med kaldver og snø. Før eller etter påske var det ofte stilla ei eller to veker, det heitte påskestill. Seinare hadde dei både helgtorsria og pinsria i vente.

Ei av dei vart nordpå kalla reinkalvria. Det heiter at reinkalven må ha snø på klauvene når han er nyfødd, om han skal bli levedyktig. Og så er det virkelig eit eller to uversras i den tia simla kalvar. Blir skogen grønn før marka, blir det eit godt høyrår.

Den 3. mai er det korsmess. Då skulle folk føre heim krøtter som var bortfora over vinteren. Den 1. mai var gaukmesse. Men gauken kom aldri så tidlig her nord. Gjel gauken i svart skog, blir det uår. Nordgauk er någauk - nokon døyr snart. Men sørgauk er sågauk - ein kan snart så. Sådagen var 18. til 25. mai. Om mai sa dei: «Mai møy kjem aldri så tidlig ho ikkje vil ha eit lass høy, får ho ikkje lasset, så vil ho ha børa, får ho ikkje børa, så jaga ho mannen på døra.»

Jonsok er forkorta av Jonsvaka - etter apostelen Johannes. Til jonsok måtte alt ha festa rot av slikt som skulle vekse på

marka. Den 29. kalla dei persok etter apostelen Peter. Den dagen skulle lækedomsurtene bli plukka, om det skulle vere kraft og hjelp i dei.

Den 20. juli kalla dei Marit vassause. Det vart mykje våtver utover, om ho fekk «noka i ausa si», altså at det regna.

Det samme merket hadde dei om Jakob våthatt som var 25. juli. Den 23. gjekk hund-dagane inn. Dei går ut den 23. august. Går dei inn med regn så går dei ut med solskin - og omvendt. Den 27. er sjusovardagen. Slik veret var den dagen skulle det bli i sju veker. Den 29. er olsokdagen - heilag Olav sin dag.

Og så 10. august larsok, 15. Marimesse, då kom jarnnettene. Då var det fare for nattefrost. 24. aug. var barsok. 14. sept. var korsmesse. Det var faredag eller flyttedag for dei som var i årstjeneste. 11. nov. var det mortensmesse. 25. nov. kari-messe. Og så var det nytt kjerkeår.

Dagmar Blix (1900-1984) – som bodde i Storfjord ved Stamsund, er en av de virkelig ruvende tradisjonsbærerne i Lofoten. Hun samlet folkeminne, gamle tradisjoner, viser og sanger. Dagmar Blix ble presentert i Lofotboka –79 som den første av en rekke forfattere fra

Lofoten. Hun har skrevet en mengde bøker og skuespill, mye myntet på barn og ungdom. Men hun har også skrevet en rekke bøker med tradisjonsstoff fra Lofoten. Artikkelen her er hentet fra boka "Gamle Lofoten".
Red.

Ikke alle husker...

Rasjoneringskortene, telthandlerne og julegrisen

Halvor Gustavsén

Etter at Norge måtte kapitulere for tyskerne i juni 1940 gikk livet her på Vestvågøya stort sett sin sin vante gang frem til 1941. Men så begynte en vanskelig tid med rasjonering på nesten alt mulig. Knappheten på forbruksvarer ble stadig mer merkbar år etter år. Helt fra 1941 og frem til 1949 var det ennå streng rasjonering på de fleste varer.

Også Lofotøyene ble okkupert av tyskerne og det skulle vi alle få merke. Det ene etter det andre av ting vi før hadde tatt som en selvfølge var med ett blitt forbudt. Det ble forbudt å høre på radio, og alle radioapparatene måtte innleveres. Fremmede menn i grønne uniformer var omkring oss på alle kanter og bestemte det meste. Stod vi sammen noen karer og

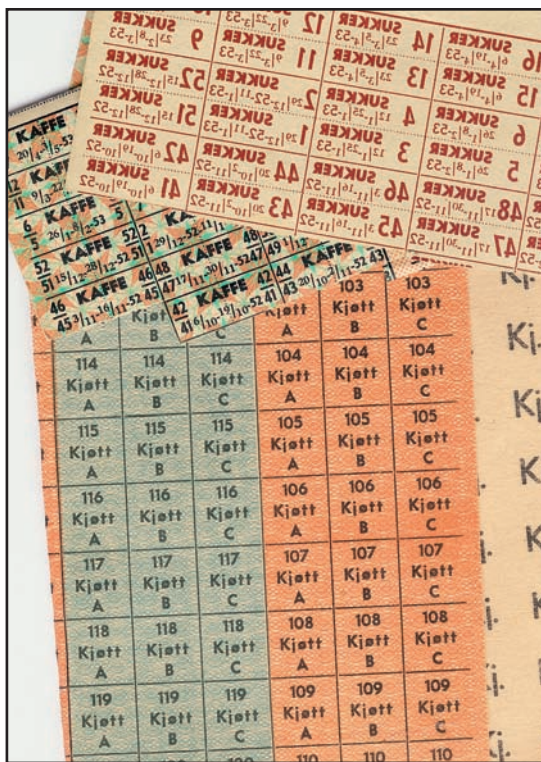
snakket kunne vi risikere å få beskjed om at all sammenstimling var forbudt. Etter en tid ble det påbudt at alle over 15 år skulle ha legitimasjonskort. Passkontroll kunne man treffe på der man minst ventet det. På Schøningbrygga i Stamsund måtte vi som arbeidet der vise pass når vi skulle på do. Stakkars den som hadde glemt å ta det med seg. Den ene forordningen fra okkupasjonsmakten avløste den andre, og stadig nye kom til.

Det gikk ikke lang tid før man merket at det begynte å bli lite av livsviktige varer. Denne mangelen som etter hvert omfattet nesten alt mulig, gjorde hverdagen temmelig vanskelig.

Kampen for tilværelsen

Ikke nok med at det var streng rasjone- ring, men det ble også en kamp om å få tak i det lille man hadde rett til på rasjone- ringskortene. Mye slitsom tid gikk med til å stå i kø for å skaffe det mest nødven- dige. Det utspant seg mange episoder i disse køene. Her fikk man lære å kjenne forskjellige sider ved bygdas folk. Noen ventet tålmodig til deres tur kom. Andre brøt seg fram, brukte munn og albuer og var utrivelige. Her opplevde vi at mange som ble holdt for å være kultiverte men- nesker viste en annen oppførsel enn hva vi trodde de var i besittelse av. Køene kunne ofte være lange. Det nyttet lite å vifte med rasjoneringsmerkene og beklage seg. Det vanlige var at varene som handelsmannen hadde fått tak i, ikke rakk til mer enn halvparten av den lange køen. I en slik lang kø var det nesten alltid en skøyer som holdt motet oppe og fikk folk til å le, eller hadde noe morsomt å fortel- le. De såkalte okkupasjonshistoriene var det mange av. - Har du hørt om de store flygende festningene som engelskmen- nene bruker når de bomber Berlin? - Ikke det? Jau, du skjønner at de e' forferdelig store. En natt en slik flyvende festning fløy over Berlin hørte flyveren et forfer- delig spetakkel bakerst i flyet, og så ba han ordonansen ta motorsykkelen å kjøre en tur bakover i flyet for å sjå etter hva det var. Etter en halv times tid kom han hæsblæsende tellbakers og meldte fra til flyveren:

-Alt det spetakket vi hørte langt bak i flyet hadde en naturlig forklaring. Det var en Messerschmitt nattjager fra Luftwaffe

Det var ikke nok med penger. Rasjoneringskort måtte man også ha skulle man få tak i varer.

som hadde forvillet seg inn i flyet, og nå for den og fløy mot vindusrutene for å komme seg ut!

Det var ikke så sjelden man kom hjem trett og sliten etter mange timers venting i køen, med kanskje bare et kilo havregryn i ranselen, og fortalte hvor morsomt det hadde vært å stå i kø den dagen.

Forsyningsnemnda

Hver kommune hadde sin egen for- syningsnemnd hvor det satt 3-5 mann som ble betraktet av bygdas folk som

maktmennesker. De satt der og forvaltet bunkene med rasjoneringskort etter beste evne, og avgjorde om en stakkars familiefar kunne innvilges et såkalt tilleggskort på et kilo hvetemel når magen til kjerlinga hans slo seg vrang. Ikke alle hadde god nok mage til å fordøye det elendige matmelet som var i handelen og som til og med var sterkt rasjonert. Jeg kan selv huske at jeg søkte om å få kjøpetillatelse på et par sko. Etter nesten to måneders ventetid fikk jeg anvist kjøpetillatelse. Første kvelden jeg hadde skoene på kom jeg hjem ut på kvelden med sko uten hæler. Det viste seg at de var laget av vanlig tre og kløvdes i flere deler da de ble tatt i bruk. De stakkars folkene som satt i forsyningsnemda fikk ofte mye kjeft og måtte tåle å bli kalt for både det ene og det andre. Men de lærte med tiden å bite fra seg. Det er et gammelt ord som sier at når krybba er tom bites hestene. Det var også en vanlig oppfatning at det ofte ble jukset med løse rasjoneringsmerker. Det foregikk en utstrakt "kliring" folk imellom, og kontrollen fra myndighetene var så som så. Vekslepengene bestod av en og to-kroner-sedler av papir, de såkalte "Uslinger og Quislinger". De var i flittig omløp og ble brukt som betaling, selv om de ikke var verdt ett øre.

Etterkrigstiden

Rasjoneringen fortsatte lenge etter krigen var slutt, faktisk helt frem til mai 1953. Da jeg i 1947 skulle gifte meg var det ennå vanskelig å få tak i både det ene og det andre til bryllupet. Sukker til kakebaksten hadde vi ikke. Jeg tok meg en tur

innom forsyningsnemda og la frem mitt problem. Mannen bak disken tok telefonen fatt og ringte til en handelsmann på Leknes og sa omtrent som så: - Her står det en stakkars ung mann som har tenkt å gifte seg. Har du noen kilo sukker så han kan få bake noen kaker til kaffen? Jeg syklet deretter av sted til oppgitt adresse og fikk kjøpe ti kilo rasjonert sukker uten rasjoneringsmerker. Dressen som jeg hadde fått rasjoneringsmerker til ble bestilt av en agent fra Romsdalen. Jeg bestilte den i god tid, men den kom for sent, så jeg måtte dagen før bryllupet sykle langt av sted til en kjenning og låne meg en gammel dress.

I 1949 reiste min kone og jeg med hurtigruten til Tromsø. Det var på en litt forsinket bryllupsreise. Vi hadde hver vår sykkel og litt mat med oss. Vi skulle sykle fra Tromsø til Narvik. Allerede i Gratangen slapp vi opp for brød. Vi prøvde fra hus til hus å få kjøpe et brød, men det var umulig. Alle var fri for både mel og brød. De få butikkene vi passerte kunne heller ikke hjelpe oss enda vi hadde med oss rasjoneringskortene. Men endelig! Nederst i Bjerkvik fikk vi tak i et halvt brød hos ei kjerring.

Fra 1950 ble det stadig flere varer å få kjøpt i butikkene selv om vi ennå måtte kjøpe enkelte ting på rasjoneringskortene våre. Men i mai 1953 var det slutt. Rasjoneringskortene var nå blitt historie.

Romsdalshandlerne

De var med å sette sitt preg på fiskevæ-

rene i Lofoten disse såkalte romsdalingan, som stort sett kom fra Isfjorden i Romsdal. Når det lakket ut i mars måned kom de i flokk og følge nordover og fraktet med seg svære pakk-kasser stuvende fulle av ferdigsydde dresser og sko.

Når romsdalshandlerne begynte trafikken på Lofoten er ikke godt å si, men handelen var i alle fall i god gang i 1870 årene og den pågikk mer eller mindre frem til 1945.

Romsdalshandlerne satte kulør på livet i Lofotværene og de ble alltid ønsket velkommen i Lofoten. Mange av dem bygde

Romsdalsteltet ved siden av den såkalte "Justadbutikken" i Stamsund.

Tegning: Halvor Gustavsen

seg noen primitive sjåer som de benyttet år etter år, men de fleste nøyde seg med å sette opp store seildukstelt der hylle etter hylle fra gulv til tak ble stablet fulle av ferdigsydde dresser og pene skjorter, og på en snor under taket hang alle skoene. Romsdalingene skaffet nordlendin-gene billige klær, og solide var de også. Romsdalsskoene kunne man gå jorden rundt med, lød reklamen og de sprakk ikke i sømmene.

Det ble et savn da de siste romsdalingan ble borte fra fiskeværene. For lengst er den siste teltgrinda råtnet ned eller fjernet. Nå er det nesten ingen som kan huske noe fra den tiden da de kunne kjøpe billige og gode klær av romsdalingan, selv om det kostet pruting, nesten til svetten silte. Det var likevel lettjente penger, prutningspengene, sammenliknet med slitet ute på Vestfjorden eller oppe på Finnmarkhavet.

Romsdalsteltet i Stamsund

Ja, tenk, ennå står det der som et minne fra tider som har gått over i historien. Romsdalsteltet, eller den store sjåen. Det gamle utsalget står ennå ved den gamle nedlagte Justadbutikken og er i en elendig forfatning. Hvis det ikke med det aller første blir gjort noe for å redde det fra tidens tann, så går Stamsund glipp av en severdighet fra en svunden tid. Bare noen meter fra riksveien som går gjennom Stamsund står det og det roper om hjelp til å bli husket. En av romsdalshandlerne som gjennom mange år har holdt til der var Karl K. Grøtta.

Jeg ble konfirmert den 18. juni 1939 og sammen med en eldre bror av meg var vi innom dette teltet hos Karl K. Grøtta for å kjøpe konfirmasjonsdress til meg. Min 14 år eldre bror hadde litt rede på at det gikk an å prute på prisen og etter mye pruting ble han og telthandleren endelig enige om at jeg skulle betale 53 kroner for dressen. Skoene kostet 16 kroner. Romsdalsdressene var omkring århundreskiftet skamløst billige, godt nedprutet

kunne de gå for 18-20 kroner. Det var alltid mye pruting i disse handleteltene. Uten pruting ingen handel. Prisen var ofte kalkulert 30-50 % for høyt og over alle fornuftige grenser slik at det var prutningsmonn. Men når handelen endelig var avgjort etter mye pruting var begge parter fornøyde. Den gang var det moro å handle.

Urvøder og sagfilere

Men også andre kremmere kom med sine telt og prøvde å søke lykken i fiskeværene. De kom fra forskjellige steder i landet og når fisket var slutt på Vestlandet, kom de til Lofoten og fulgte med fiskerne videre oppover til vårfisket i Finnmark. Nesten alt mulig kunne man få kjøpt i disse provisoriske teltgatene som klorte seg fast mellom buene. Fra hesteseler til lommespeil, fra trådsneller til kubandslenker og tørkle til kjerringa, ring til kjæresten og snurrebass til ungene.

Den gang var det moro å handle. Jøder som drev klokkehandel var det mange av, såkalte "Urvøder". De var utstyrt med en mengde lommer overalt inne i de store frakkene sine. Jødene skrøt av sine klokker, ankergang og massevis av steiner, og denne klokken går til evig tid brukte de å si. Fiskerne på sin side prøvde å være sakkyndige, la klokken inn til øret og lyttet til dens gang, åpnet kapslene og studerte "innmaten", nikket og kom med et skambud, jøden slår av noen ører og fiskeren kunne etter en lang og hektisk pruting bli eier av klokken Mellom teltene vandret også skitne og

fillete sagfilere eller skjærslipere. De var alle sammen holdt for å være ”Russiske spioner”, men kvesse kniver og slipe kunne de i alle fall.

Julegrisen

For mange, mange år siden arbeidet jeg for et elektrisk firma og var med å montere lys i husene på yttersiden av Lofotøyene. Mange gode historier ble fortalt om kveldene og litt av hvert fikk jeg høre, og her er en av historiene et gammelt ektepar fortalte.

Det gamle ekteparet bodde i nærheten av sjøen og hadde et lite småbruk der de skrapet sammen høy nok til et par kuer og noen sauer. Det var midt under krigen

Julegrisens endelig skulle bli noe annet enn hva man håpet og trodde.

Tegning: Halvor Gustavsen

og det var rasjonering på både det ene og det andre, og for å spe på inntektene og skaffe seg litt avvekslende kosthold hadde de utpå vårparten gått til innkjøp av en griseunge som de tenkte å ha fram til jul. Grisen var glad i mat og vokste seg ganske stor, og da dagen kom da den skulle slaktes takserte de den til å veie om lag 80-90 kilo. Begge de gamle sliterne var glade over nå å ha mulighet til å skaffe seg både syltaflesk, og massevis av kotelletter og annet snadder.

En av naboene som hadde vært med å

slakte griser rundt om på gårdene ble nå tilkalt. Han hadde med seg en stor øks, og mente at denne øksa var et mye bedre våpen enn slaktermaska til å få grisen til å stupe overende. Det oppstod mye skrik og skrål av både kjerringa og grisen for å få den ut av fjøset og bortover til slaktebenken der skarpretteren stod ferdig med øksa.

Og så slo han til griseskallen så busta føyk om ørene! Men hva skjedde?

I det samme øksa traff grisen hoppet den litt til side slik at øksehammeren traff skallen ved siden av øret, grisen satte i å gneldre noe rent forferdelig og stakk av gårde bortover bergknausene nede ved sjøkanten.

Dette skjedde den 15. desember 1943 og dagen var på hell, og skumringen begynte å sige på mens jakten på grisen så ut til å mislykkes.

Men så ! - Plutselig kommer grisen farende som et lyn forbi naustet og jumpet til sjøs, og svømte ut fra land. Kjerringa skreik og jamret seg, mens mannfolkene i en fart fikk ut småbåten fra naustet og fossrodde utover vika for å innhente denne svinepelsen som man nå bare så vidt kunne skimte ute mot havgapet med kurs for Grønland, eller Svalbard. Etter en halv times tid måtte de bare innse at slaget var tapt. Det var to slukørete karer som i halvmørket om kvelden kom tilbake til naustet, og bare kunne konstatere at denne julen ble det ikke noe syltaflesk der i huset. Både syltaflesket og kotelettene var sannsynligvis allerede på svøm ut over Nordishavet.

Denne hendelsen kunne de gamle ikke glemme etter alle disse årene. Grisen var og ble borte, og alt syltaflesket de hadde gledet seg til likeså.

*En ny
epoke i Lofoten*

Veier og biler i Flakstad

Ole Johansen

Rundt år 1900 ble arbeidet med å bygge de første veiene i Flakstad påbegynt. Veiene ble bygd i komunal regi. Det var små bevilgninger og smått om hjelpemidler, så standarden på veiene ble deretter. Det ble bygd så smalt og enkelt som mulig. Det skulle jo være en kjerrevei for hest med vogn. Det var kanskje enkelte framsynte karer som drømte om motordrevne kjøredoninger og som kanskje hadde hørt om Henry Ford som lagde den første bilen i 1903.

De første veibitene som ble påbegynt, var strekningen Napp-Vareide og Ramberg-Flakstad kirke. Det ble utført en del pliktarbeid, en del dugnad, og midler som kvinneforeningene samlet inn. I 1905 fikk kommunen en ekstra bevilgning fra

Nordland Amt, stor kr. 500,- slik at disse veistykkene ble gjort ferdig.

Det var vanskelig å få seg arbeid på den tiden. De som var så heldige å komme seg inn på kommunal lønnsliste var virkelig heldige, selv om betalingen bare var 1,50 kr pr. dag.

I 1920 ble veien Flakstad-Bø og Ramberg-Skjelfjord gjort ferdig. Veien til Vikten ble først ferdig i 1939 - her var det bratt terreng og særlig vanskelig.

I mellomkrigstida; 1918-1940 ble det utført en del arbeid på veien mellom Vareide-Kilan og Bø. Det var særlig dårlige tider den gangen, så bevilgningene var små fra det offentlige. Det kaltes for nødsarbeidsmidler. Timelønna var 50 til

60 øre pr time, mann med hest og vogn, 70--80 øre pr. time.

I 1928 kom den første bilen til Flakstadøya. Det var en fireseters T-Ford 1926 modell. En flott bil med skinnseter, og kalesje til å slå opp når det regnet. Den ble fraktet fra Ballstad til Skjelfjord med M.K Krabben; ei 52 fots skøyte, eier: Markus Friis. Ved hjelp av planker og noen sterke karer ble bilen dratt på land og satt på veien. Den stolte eier var Erling Johansen som forøvrig hadde sertifikat nr 18 i Lofoten og Vesterålen Politidistrikt. Han ville gjerne vise frem ”doningen”. Det var søndag og pent sommervær, så de fleste var i kirken. Den gangen var det like mye nyhetene som ble lest opp på kirkebakken, og det å møte og hilse på andre mennesker som fikk folk til å dra til kirken. De som hadde hest, spente hesten foran karjolen, tok familien med og dro til kirken. Kjøreturen for å vise fram bilen kunne han spart seg. Kreaturene som beitet langs veien, ble aldeles vettskremt og løp løpsk i alle retninger. De hadde jo aldri verken hørt eller sett et slikt monster før. Hestene med karjolene som sto bundet til kirkegjerdet laget en fryktelig huskestue, før eierne kom seg ut av kirken og fikk roet det hele ned. Floken løste seg heldigvis opp uten at noen kom til skade. Bøndene var lite begeistret for den utviklingen som var i ferd med å skje.

Det viste seg snart at veiene var for svake til å tåle biltrafikk. De ble snart mange spor og hull så det var ikke rart at første bilen ble kalt ”Ryst meg hjem”.

I 1929 kom den første lastebil hit til øya. Det var en 1,5 tonns Ford, med skikkelig førerhus med heisbare sidevinduer. Den ble fraktet hit på samme måte som den første. Den ble i hovedsak brukt til å transportere varer til og fra dampskipsekspedisjonen i Skjelfjord og til å transportere pukk og grus til å forsterke veien med etter hvert som den ble sundkjørt.

Det ble montert benker bak i lastekassen til å transportere folk i. Når været var dårlig var det en tvilsom fornøyelse å sitte på lastekassen. Men tross det var det et stort fremskritt. Det var helst ved spesielle anledninger som ved bryllup, barnedåp og begravelser at det bruktes bil.

I 1932 kom den første bilen til Nusfjord. En liten lastebil som i hovedsak ble brukt til transport av fisk til hjellene. Den ble også brukt til transport av stein og grus til bygging av veier i fiskeværet.

I 1934 skaffet poståpner Nils Flakstad seg bil - en 1924 modell, åpen uten kalesje. Han brukte den til postføringen mellom Flakstad - Ramberg og Skjelfjord. Om vinteren når det var mye snø, brukte han for øvrig rein med pulk som slett ikke var vanlig her i Lofoten. Han førte også posten sjøverts mellom Fredvang, Krystad, Mølনারodden, Andhopen og Sund. Til dette brukte han en nordlandsbåt med motor - senere en større dekket båt med styrehus. Han levde så absolutt opp til mottoet: ”Posten skal frem”. Bilen til Nils fikk det noe snodige klengenavnet ”Høyhesten”. Det høvde seg slik en mor-

gen, Alf og Matilde satt og nøt sin morgenkaffe ved kjøkkenvinduet, at Nils kom kjørende forbi, Matilde utbrøt "Der sitter Nils på sin høye hest", - Alf repliserte; "Ka du sei, sett han Nils på en høyhest?" Slik ble navnet til.

Det var forresten nokså vanlig at det ble lagt klengenavn på de første bilene som kom hit f.eks. "Drømmen", "Jompa", "Dromedaren", "Gresshoppa", "Umbriago", "Stuten", "Glisbilen", "Blåbilen" og "Røbilen" for å nevne noen.

De første som skaffet seg bil i Nordbygda var Rikard Arentsen, Benjamin Jensen, Kristian Brennesvik og Ole Rasmussen. Det skjedde midt på tretti tallet.

Under andre verdenskrig 1940-1945 var det ei stille tid med kjøring. Det var rasjoning på bensin og olje, og bilene ble gjerne gjemt bort, enten på en låve eller et naust, av frykt for at tyskerne skulle rekvirere dem.

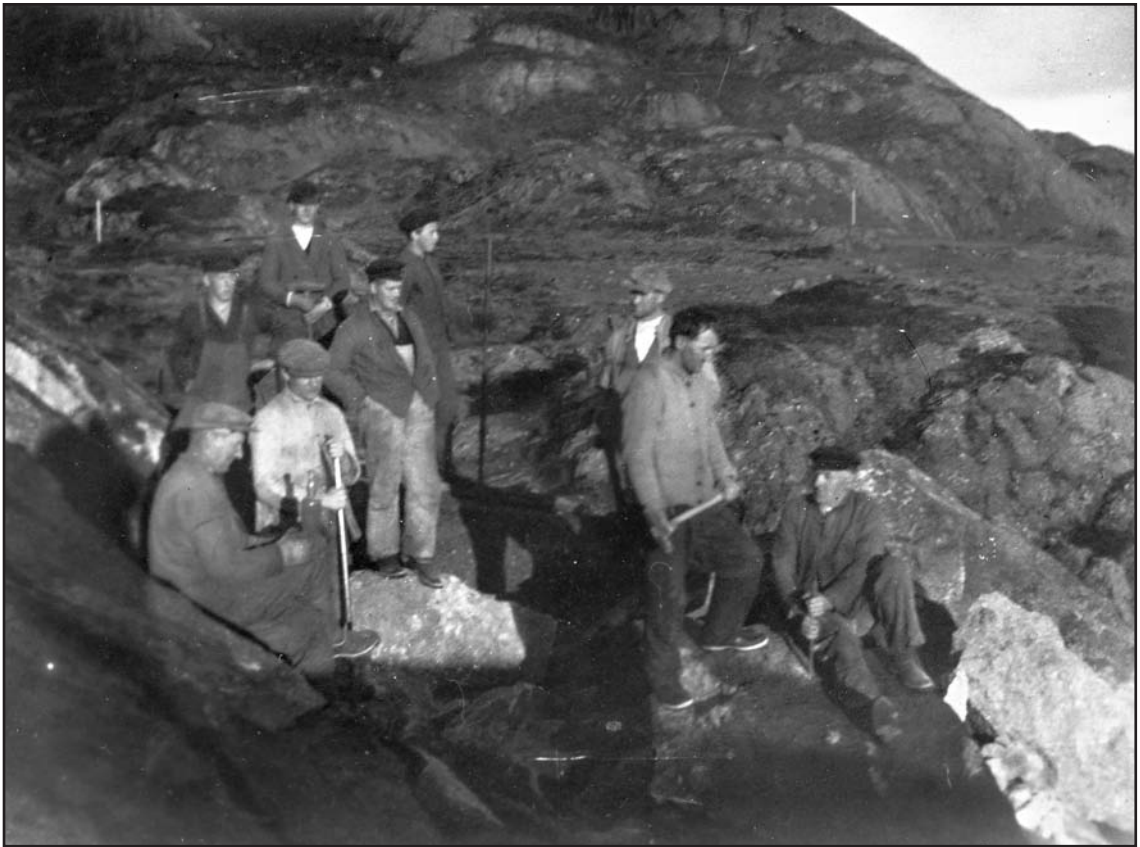
Etter krigens slutt ble det litt mer fart i vegbyggingen. Flere skaffet seg lastebiler. Det var gjerne utslitte militærbiler som ble flikket på, og gikk under navnet "tysk-bil". Det varte lenge før det ble nye biler å få kjøpt. De fleste bilfabrikker i Europa ble jo ødelagt under krigen. Dessuten måtte en ha behovsprøvet kjøpetillatelse for å få kjøpe ny bil. Det var fortrinnsvis biler til yrkesbruk som ble prioritert.

Den første som skaffet seg, såkalt tysk-bil på Fredvang, var Kristian Gjertsen.

Ole Rasmussen, Vareid med sønnen Roger på armen foran skolebussen av merket Ford. Bildet er fra 1958.

Det hendte at når han plagdes med å få start på bilen, sendte han bud på meg og broren min, som gav oss ut for å være "pelementmakere" om hjelp til å få start på bilen sin. Som regel gikk det bra ved hjelp av kopiblyant på pluggen og en liten "knert" på sylindren, ja så starta motoren. Betalinga var verdens beste pannekaker med blåbærsyltetøy. Den gang var det moro å være bilmekaniker.

Året er 1932, og arbeidet pågår i Liltdalen mellom Auster-Nesland og Vester-Nesland. Det ser ut som det er lokalbefolkningen som er i arbeid – muligens på sysselsetting.

Like etter krigen ble det opprettet skoleruter som ble forlenget etter hvert som veiene ble kjørbare. Det ble brukt lastebiler med benkarrangement i lastekassen. Dette var ikke en særlig behagelig reisemåte - særlig i dårlig vær. Aller verst var det når det var snøfokk og det i tillegg var montert snøplog foran på bilen. Ungene lærte i alle fall ikke å være pysete!

Arbeidet på veien rundt Kilanpollen ble nå intensivert. Det ble brakt til veie bedre materiell og flere ble sysselsatt. - Niende juli 1950 ble veien mellom Kilan og Bø knyttet sammen. Den ble åpnet for trafikk selv om det manglet både grus og kantstein. Stikkrenner og bruer var heller ikke gjort ferdig. Vi var ikke så kravstore den gangen. Når vi bare kom fram var vi glade!

I 1952 fikk Erling Johansen sin første "buss". Jeg skriver buss i gåseøyne for det var et utslitt busskarosseri som var montert på et lastebilunderstell. Det var stoppede benker med plass til 17 passasjerer.

Det var stive fjærer og ingen støtdempere så det hendte ofte at passasjerene var en tur i taket. Den ble straks roligere når alle ståplassene var utnyttet. Den gang var det ikke noe som kaltes UP ute på veiene. Det var greit slik.

I 1954 ble denne bussen utskiftet med en ny Bedford diesel buss med 25 sitteplasser - en straks mer komfortabel bil med radio og friskluftanlegg. På midten av femtitallet hadde vi bispevisitas her i Flakstad. Jeg ble da av skoleinspektøren bedt om å kjøre til Napp og hente elever og lærere som skulle til kirken for å delta i visitasen. Da jeg kom til kirken talte jeg 75 passasjerer ut av bussen! Det var

Jarl og Frank Lydersen på Fredvang foran farens første lastebil. Bilen ble innkjøpt i 1952 og var den tredje bilen på Fredvang, en Ford 34-modell fraktet med båt dit, lenge før fergeforbindelsen kom.

heldigvis ikke kontroll ute på veien den dagen. Jeg trøstet meg med at: "Der det er hjerterom er det husrom".

Ole Rasmussen fikk sin første buss til skolebarn- og turkjøring i 1955. Han hadde nå lagt grunnlaget for oppbyggingen av Lofotens største transport- og entreprenørselskap.

Vinteren 1956 var en ekte snøvinter, og i perioder var også veiene stengt på grunn av at datidens brøytemateriell ikke var kraftig nok. Bildet er fra Skjelfjord og viser brøytekanterne forbi Flakstad bygdeheim. Legg merke til at kantene er i to høyder fordi det ble brukt såkalt ”kantskjær” når ploegen ikke lenger klarte å kaste snøen ut av veien. Kantskjær var ene siden av en plog som ble slått ut til siden fra vogna på brøytebilen og dermed tok toppen av brøytekanterne

I 1954 ble det opprettet bussrute Skjelfjord-Napp, først tre dager i uken, så hver dag, og senere to ganger daglig. Denne ruta ble mer og mer populær. Den gikk i korrespondanse med båtrute over Nappstraumen og videre med buss til Stamsund.

Høsten 1956 fikk vi ferge som skulle

trafikkere Napp-Lilleidet og da kom Vestvågøya Busselskap, og Steinland Bilruter og overtok rutekjøringen i Flakstad. Det var bare skole og turkjøringen som ble tildelt Johansen og Rasmussen. Etter at ferga kom, ble det mer og mer populært med turkjøring med buss. Det være seg skoleklasser på utflukt Vestvågøya rundt, musikkorps, sangkor,

idrettslag, husmorlag eller pensjonister.

På 1955-60 tallet var det flere, både bedrifter og private som skaffet seg bil.

Nå startet arbeidet med veien vestover fra Ramberg til Kåkern. Det var veldig kupert terreng og vanskelig å bygge i. Men det var bestemt fra høyere hold, at Lofotveien skulle bygges og gjøres ferdig så snart som mulig.

Nå ble det virkelig fart i arbeidet. Det ble skaffet til veie bedre utstyr - større maskiner - moderne boreutstyr - større lastebiler steinknuser og pukkverk. Arbeidet

Den gamle veien til Vikten var smal og lå utsatt til for ras både vinter og sommer. Bildet er fra slutten av 50-årene.

ble delvis drevet med to skift. Men dette hadde også sin pris. Det var en mann som omkom under et steinras i fylltaket i Finnbyen. Ved ei skyteulykke mellom Finnbyen og Ness, ble en mann drept, og en annen ble skadet og fikk livsvarig mèn.

I 1960 var veien ferdig frem til Kåkern - og i 1961 var Kåkernbrua og veien fram til Mølнарodden ferdig. Bussforbindelsen østover hadde nå utgang fra Mølнарodden. Det ble opprettet

hurtigbåtrute mellom Reine og Mølnerodden. Arbeidet med resten av veien vestover ble stadig mer intensivert.

Den første august 1963 var kong Olav her og åpnet Lofotveien. Det var et fantastisk godt vær. Sol, stille og varmt.! Vi hadde forresten tropenatt i Lofoten, natt til første august. NRK-reporterne som var her for å lage et TV-program kunne ikke få beskrevet for et fantastisk vær de fikk oppleve og for en fin ramme det ble om selve sermomonien med kongen på talerstolen.

Det var en fantastisk milepæl. Alle ferjene mellom Lofotøyene var på plass og vi kunne nå kjøre Å-Svolvær uten å gå ut av bilen.

Nå ble alle krefter satt inn på å bygge ferdig alle sideveier i kommunen, men det gikk ikke uten svøpeslag. Det var tildels sterke diskusjoner i kommunestyret om hvilken vei som skulle gjøres ferdig først. Alle veiene var gradert som fylkesveier. Det vil si - fylket og kommunen skulle koste hver sin halvpart, men at fylket hadde ansvaret for vedlikeholdet. Det foregikk nok en del lobbyvirksomhet. Neslandsveien ble ferdig 1958, Sundveien 1965, Myrlandsveien 1966, Nusfjordveien 1967, Fredvang-Krystad 1967, Viktenveien 1969, Andhopen 1978.

Lokalbåttrafikken opphørte til de forskjellige stedene etter hvert som veien ble ført frem. Godsbiler overtok transporten av gods, postverket besørget transporten av post med egne biler, og persontrafikken ble utført med busser.

Høsten 1988 ble Fredvang og Krystad bundet til hovedveien med to flotte bruer, og sommeren 1990 ble tunnel under Nappstraumen åpnet for trafikk.

Nå var hele Lofoten sammenbundet med bruer og tunnel. Hovedveien og de fleste sideveier var asfaltert og i god stand. I dag transporteres alt av gods og fiskeprodukter med trailere, utstyrt med kjøle og frysekapasitet alt etter behov. Persontrafikken drives med moderne busser med luftfjæring og lydisolerte påbygg med myke stoler med armlener og sikkerhetsbelter, radio med musikkanlegg og TV. Syketransporten foregår med moderne ambulanser, utrustet med hjelpemidler og kvalifisert personell...

Det har skjedd ei enorm forandring i denne sektoren de siste 50-60 årene - kanskje større forandring enn de foregående 1000 år. Nesten annen hver nordmann har sin egen bil,- bare i Flakstad er det pr. i dag registrert omtrent 700 biler, og vi er omtrent 1.500 innbyggere.

*Uten store ord,
men med varme...*

Barndomsminner

Ibenhart Johansen

”I Nord-Norge levde han” er en beskjeden liten bok på under 100 sider, ført i pennen av Oscar Nilsen. Boka har som undertittel ”Livsskildring – Ibenhart Johansens selvbiografi”. Boka kom ut i tre opplag, siste opplag ble trykt i Kragerø 1940. Ibenhart ble født på Ballstad i 1878 – og hans fortelling bærer hele tiden preg av hans sterke Gudstro. Han døde 15. juli 1942.

Nilsen skriver blant annet i forordet:
”Siste gang jeg møtte ham (Ibenhart Johansen), var høsten 1940. Da forsto jeg at kreftene var små, med arbeid var det nesten ingen ting, og han hadde vanskelig for å bevege seg. Men det hindret jo ikke at minnene fikk rulle fram etter hvert som vi talte sammen. Da kom jeg til å tenke. Dette liv er så rikt på opplevelser at det kan være interessant for flere enn meg å høre dem fortalt....

Fortellingen starter på Ballstad.

Red.

Nordlandsnaturen er rik på variasjoner, særlig når det gjelder alle disse høge tusintakkede fjell. Men med Lofoten er det likesom noe særskilt. Disse øyer har fått en sådan stilling til hverandre at de danner en kjede som i forhold til fastlandet går litt på skrå rett ut i Nord-Atlanteren. Man kaller det Lofotveggen og den danner Vestfjorden på den ene siden. På disse øyer reiser de mektige fjell seg nakne og likesom trossige rett opp av store havet. Det er noe storslagent og på samme tid noe brutalt ved den natur som møtes her. Noe som om disse mektige, værslitte, forrevne klipper utfordrer det store hav til en kraftprøve.

Her var det, på en av disse Lofotøyene i fiskeværet Balstad som Gud lot mine

Bildet viser Ballstad havn en gang ved forrige århundreskifte. Fotografen har stått på Gløsen på Øya, og viser havna med kjøpefartøyer og fiskebåter. I bakgrunnen kneiser Skottinden.

Fotograf ukjent.

øyne se dagens lys. Det var den 18de april 1878. Her vokste jeg opp i en liten fattig heim, vi var 8 søsken. Det var nok ikke greit for far og mor mangan gang med den store barneflokken å holde heimen oppe. Det var et slit og et strev på sjø og på land, og bare ved stor sparsomhet

kunde det aller nødvendigste skaffes. Med stor forundring tenker jeg no tilbake på barndomstiden, hvor enkelt vi fikk ta det i alt, både barna og de voksne. Ikke så at det var noe særskilt for oss framfor andre. Det var akkurat slik som det artet seg for det store flertall. De fleste fiskerheimer var som vår. De fleste barn vokste opp under samme kår som vi. Der er tre dyder som jeg tror der var meget av blant folk i de dager, men som det er blitt mindre av no: Det er sparsomhet, takknemlighet og arbeidsomhet.

Ibenhart Johansen på sin trehjuls sykkel. Ibenhart ble rammet av spanskesyken som gjorde ham lam i begge beina, men "frøknene Pedersen og Sand" startet en innsamling slik at de kunne kjøpe sykkel til Ibenhart.

*Foto fra boka
"I Nord-Norge bodde han".*

Jeg tror det var selve livet som utviklet disse dyder i folket. De lærte dem i selve livskampen for tilværelsen, for den var hård for de fattiges vedkommende. De måtte ta det slik. Å få hjelp i noen form var så å si et ukjent begrep i de dager. Uten det skulde være å få skrive hos vøreieren og handelsmannen. Det kunde vel være en hjelp ut av øyeblikkets nød, men noen økonomisk hjelp var det så visst ikke. Det var bare å synke dypere ned i fattigdom og gjeld. Derfor søkte de fleste å klare seg så langt de kunde uten å skrive noe til sin private husholdning. Det skulde da være i svarteste høsten, når uværet stengte sjøen, og alle kuene stod inne. At en da måtte be handelsmannen om å få skrive 1/4 kg. kaffe og en halv rull tobakk, en klep margarin eller et spann sirup til grøten. Utrustning til vinterfisket var en annen sak. Der hørte kredit-ten med like selvfølgelig som amen i kjerka.

Der fantes visst enslags fattighjelp. Men det var bare for dem som uten den var dømt til den visse undergang. For alle andre var det å greie seg så godt en kunde, og så fikk det bli som en greide det.

No skal det også sies med det samme: At med denne grunntone i folkelivet som jordbunn grodde der fram: Ikke bare dyder, men også mange udyder.

Var det no dem som satte sin ære i å greie seg selv best mulig så var det å spare og spinke på alle kanter. Holde en liten middagshvil når dagslyset svant - sjømning kalte man det. - Det var for å drøye litt med å tenne lampen, og når den var tent skru bare litt opp for at den ikke skulde trekke så mye olje, enda det visst ikke var mange øre for literen. Fint mel var det bare til jul. Det var jo årets fest, og både barn og voksne måtte da få smake finkake. Ellers var det bare grovkake. Det gikk også meget ut på flatbrød og grøt, og til den var det siropbleng på høsttiden.

Merkelig nok så friske vi holdt oss. Baksa ute i vær og vind, både de som var såpass at de kunde gjøre gagn, og de som bare gjorde ugagn. Ofte søkk blaut når vi kom inn, med røde valne fingrer. Da smakte den tarvelige maten utmerket. Og med utmerket appetitt gjorde vi oss sikkert like mye tilgode som mangt et storkarsbarn ved sin overflod. Snakk om slikt som at vi skulde si: Det der vil jeg ikke ha. Jeg spiser ikke det. Eller, at mor skulde si: Vinn du på grøt i kveld da gutten min. Nei, det var å spise det mor laga til og dermed nok. Slikt som man no kan bli vitne til at barna sier når de kommer til bordet: Det og det vil jeg ikke ha, det var ukjent for oss som vokste opp i den tiden.

På den tid måtte fattig manns barn ut fra heimen så tidlig som mulig for selv å tjene til sitt brød. Å få maten for å gjete sauer var ikke så verst til å begynne med. Så var det jo noen som hadde en liten jordveg ved siden av at de drev fiske. En ku eller to, og noen sauer. Noen kunde jo også ha litt mer. Det hjalp jo betydelig til familiens opphold. Det var da mest hustru og barna som fikk skjøtte jordvegen, mens far fikk passe alle høve til å få noe av sjøen. Men der var også mange som skulde livberge både seg og sine bare med det de fikk av sjøen.

Vi gutter hadde ikke lyst til å holde på med gjeting og sånt, det var tegn på at vi var små og ikke dudde til noe annet. Det var sjøen, båten og fiskeredskapene som var vårt ideal, for det holdt far på med. Å gå der heime å rote med jord og sånt det var

likesom ikke riktig mannfolkarbeid. Det kunde være i travleste slått og torvinga, men da gjaldt det også å bli ferdig så fort som mulig og komme seg ut igjen. Og ikke snakk om sånt som å stelle i fjøs, og melke kuer. Det vilde føles mest som en vanære for et rettelig mannfolk, og kunde tenkes bare å forekomme i nødstilfelle.

Det er jo forskjell på hvor man bor på Lofotøyene, men på de steder hvor det ligger heldigt til, drives der fiske i en eller annen form året rundt. Sommerfisket etter storseien er meget fint. Det er jo også på den fineste tid av året. Visst er der meget nattevåken, men så er det også mange skjønne netter, når sjøen er stille og himmelen klar og solen sender sine livgivende stråler ned over både planter, dyr og mennesker både dag og natt.

Høsten ble der også drevet småbåtroing med juksa, og det var ikke små kvantum fisk som på den måten ble bragt på land. Bare sørgelig at disse store mengder verdifull menneskeføde ble så elendig lite betalt. Selv om en sådan juksabåt en høstdag drog henimot full last så var det ikke mange kroner til manns de fikk for fangsten. Mange reiste også på sildtur om høsten. Det gjaldt å skaffe seg agn til vinteren når skreien kom på sin årlige runde og svingte om Lofotodden og inn Vestfjorden, og kom sigende langs egga øst gjennom fjorden. Da var det godt å være ferdig til å ta imot den, med en god lekkerbisker på kroken.

Så var det å hive sildgarn og tønner, sengklesekker og kostkister inn i åttringen, og

Bildet fra Ballstad er tatt på vårparten ved forrige århundreskifte og viser mange kjøpefartøyer og fiskebåter på vågen mellom Landet og Øya, og er tatt mot øst. Flere av bygningene står fortsatt, deriblant Jentoft-familiens væreiergård, til høyre i bildet.

Foto: Mittet & Co.

begi seg på veg på sildtur. Var det så en løfting å sette på akterskotten på åtringen så forbedret det tilværelsen utrolig. For der kunde de krype inn og koke seg en

sterk kopp kaffe og få litt varmt i skrotten når de lå under garna en kald høstnatt på drivgarnsfjorden, eller når de hadde hatt en stri seilas med storm og sjøskvett som høstnaturen har så rikelig å by på no da midnatssolen har lukket sitt øye, og sommeren har trukket seg tilbake til sydligere deler av kloden for denne gang.

For oss som var født og oppvokset her ute på Lofotøyene var fiskeriet den viktigste, ja for mange den eneste næringsveg. Men vi regnet de andre fiskerier for småfiske i forhold til vinteren, det var storfiske.

Da er det de bekjente skreifiskerier foregår. Den bekjente Lofotskreien, hvor det regnes til et middels år når der fiskes opp cirka 30 millioner stykker på en sesong, og den varer omkring tre måneder.

Det er likesom spenning i luften foran disse fiskesesonger. Hvordan skal det gå i år? Skal det bli stor lott, eller skal det bli et nødsår? Mulighetene er der for begge deler. Det minner noe om et lotteri, en sjanse, og dette skaper spenning. Det er forberedelsen til vinterfisket som setter preget på livet både i heimen og utenfor heimen i den tiden. Det gjelder ikke bare mannen som fisker, men det gjelder alle. Alle berøres av det, og alle er med. Hver på sin måte både i forberedelsen og forventningen.

Dette gjelder forresten ikke bare Lofotfolket, men det gjelder Nordlandsfolket i det hele tatt, både sydenom og nordenom Lofoten. Det er Lofotfisket som pulserer i årene. Dit skal mennene dra no med det første. Og med tanker og sinn opptatt med Lofotreisen er både menn og kvinner travelt opptatt med forberedelsene. Alt må være ferdig til ferden når julehøytiden er forbi.

Det var et broket liv nede i været i den tiden folket flyttet på rorbua, og når Lofotfarerne begynte å komme. Det skapte en egen stemning. Folk stimet opp og ned gjennom været, inn og ut i forretningen. Værbitte, skjeggete ansikter smilte ved gjensynet. Barkede arbeidsnever klemte hverandre kraftig og trofast

og hilste velkommen til Lofoten, prata og spøtta tykk tobakkssaus mens de spurte og hørte nytt fra alle kanter.

Her måtte vi gutter begynne å være med på rorboden, vi fikk hjelpe til med å koke mat og forskjellig annet. Med hyren var det ikke rare greier, men vi skulde jo bare være med å få en forhåndsøvelse til vi ble større, vi var enno for unge til å være med på sjøen.

Når fiskerflåten drog ut en vakker vintermorgen gikk vi gutter opp på haugen og så etter båtene der de drog ut over havet, da vaktet våre lengsler etter at den dag snart måtte komme da vi selv skulde få være med om en fiskerdyst på Vestfjorden.

Kampene og farene hadde vi naturligvis ingen tanker for, men dem fikk vi gjøre bekjentskap med når vi som voksne fikk omsatt våre guttelengsler i praksis.

Tiden gikk, og jeg ble også voksen, den tid jeg hadde sett fram til da jeg skulde få ro fiske og få min karlott.

Det var små båter som bruktes i den tiden, åttringer med råseil. De såkalte nordlandsbåter. Motorbåter var enno ikke kommet i bruk og denne båttype bruktes da både til garn- og til linebåter. Var det så en godværsdag, da kunde den lunefulle Vestfjorden ligge der så blank og stille så den lignet en riktig stor glassflate. Da var det å ta åttringen på årene, og muskelkraften fikk utføre det som

motorkraften no gjør.

Under hurrarop og kapproing bar det så innover den blanke flaten, det var nemlig om å gjøre å komme først til ilene og komme seg i dragingen.

Men disse havets sønner var vel fortrolig med at en sådan vakker morgen kunde vise en helt annen side før det ble aften. Det hendte ikke sjelden at det røyk opp med storm før man hadde fått opp sitt bruk. Og dette var en alvorlig sak å bli overrasket av en storm, når man på disse småbåter lå fast i sitt bruk to-tre mil inne i Vestfjorden.

Var det så godvind, som det heter, vind som gikk mot land, da var det å gi nordlandsbåten en passende del av råseilet, og fikk den så en god hånd på styrvol-len, ja, da kunde nordlandsbåten riktig ta syvmilsstøvlene på, og gjennom bølgedal og over bølgekam gikk det mot land så skumsprøyten stod for stavnen.

Verre var det om det røyk opp med fra-landsvind. Da kunde det bli kamp for livet å krysse seg under land med råseilet en vinterkveld i nordvest kuling med snøfokk og råkk. En sådan dag var det mangen staut fisker som drog ut om mor-genen, men som aldri kom på land mere.

Under kampen med naturens elementer gikk båten rundt eller fyltes av en brått-sjø og de fikk lukket sine øyne i den våte grav, som fiskerne ofte sa mann og mann i mellom. Etter en sådan dag var der noen enker mer, noen faderløse barn, eller en

sørgende mor etter sin håpefulle sønn. Igår drog far ut til sitt virke glad og fri-modig som han ellers pleide, men han kom aldri tilbake mer. Det var dette som var så smertefullt i dagene som no kom. Han kom aldri heim mere.

Disse kvinner som har prøvet denne livs lodd kan fortelle at det er noe aldeles eiendommelig ved dette at han ikke kommer heim igjen. Og at de i årelange tider etter kan gripe seg selv i at de går der i heimen og venter at han skal komme, skjønt det er klart at han er omkommet.

Kanskje dette gjør seg mest gjeldende i de tilfeller hvor der ingen beretning er om deres endeligt. Bare dette, de kom ikke i land mere.

I andre tilfeller var der kanskje noen som fikk se dem, noen av de andre båter som selv kjempende med storm og bølger, fikk se hvelvet på det opprørte hav, og søkte å komme med redning til dem som enno var igjen og satt overskrevs på nordlandsbåten, som no hadde vendt kjølen i været.

I sådanne tilfeller ble det jo mere detal-jerte beretninger om de bortkomnes siste kamp her i jordelivet. Derfor brukte fis-kerne å si: Det er ingen fornøyelse å ri på den hesten.

Under slike stormdager har jeg selv vært med to ganger og berget folk fra båd-hvelv, særlig en gang var de meget forkomne. To ganger har jeg vært med å gå unna, som det heter, i en slik forrykende fra-

lands storm. Med megen kamp og nød kom vi en gang til Sund, og en gang til Ure.

Da, med døden for øye i nødens stund, bad jeg til Gud i mitt indre og gjorde løfter. Om han vilde forbarme seg og la oss komme levende i land så skulde jeg omvende meg og begynne et annet liv. Ja, i slike dager var det nok mange med meg som tenkte alvorstanker og gjorde løfter. Så hendte det jo at det var ens egne kjenninger, og enno verre om det var ens egne slektninger som ble rammet av ulykken og ble borte.

Av slike livstragedier er det mange her ute blant havets sønner og døtre. Det er øyer her ute ved havet hvor kirkegårdene viser at de som er begravet her er i et stort flertall kvinner.

Spør man så hvor mennene er, blir der svart – de er omkommet på havet. Deres grav ble altså i bølgene. Der hviler de til oppstandelsens morgen. Da når de som er i gravene skal få høre Guds sønns røst. Da sier Johannes at også havet gav tilbake de døde som var i det. Og alle disse som visstnok fikk sin grav i havet, men fikk nåde til å dø i troen på sin Frelser vil da få del i den første oppstandelse.

Salig og hellig er den som har del i den første oppstandelse, over dem har den

annen død ingen makt, men de er Guds og Kristi prester og skal regjere med ham i tusen år.

Å hvilken herlig dag det skal bli da på oppstandelsens morgen. Det blir gjen-synets morgen for dem som med smerte måtte skilles her, no møtes de igjen, der på den andre side av havet, på evighetens strand, for aldri å skilles mere. Der rinner ingen tårer på grunn av at havet skilte dem som elsket fra hverandre.

Nei, livets reise over tidens hav er da forbi, og de første ting er ikke mere, og Gud skal tørke bort hver tåre av deres øyne. Det gjør han på den måte at han tar havet bort, ti Johannes sier: Havet var ikke mere. Og døden skal heller ikke være mere, og ikke sorg og ikke skrik og ikke pine skal være mere, for de første ting er veken bort.

Og han som satt på tronen sa: Se jeg gjør alle ting nye. Og han sier til meg: Skriv! for disse ord er troverdige og sanne.

*Grav og havets bund
tenk dog hvilken stund
når de give skal tilbake sine døde.
Der en brud er gjemt
men hun er ei glemt
hun bestemt er til en førstegrøde.*